

Lunds Universitet

Sociologiska Institutionen, SANK01:3

Handledare: Tova Höjdestrand

Examinator: Ulf Johansson Dahre

Tid och plats: Sal 101, våning 1, kl 11,30

Sociologiska Institutionen

“Från högt till lågt”

-

En analys av svenska gymnasieläroböcker
och deras användande och framställning av termerna

kast och *globalisering*

-

1984 - 2011

Peter Olsson

821126-4059

Abstract

What determines and regulates the content of the textbooks for the Swedish gymnasium (secondary school)? In the present comparative and analytic study Swedish textbooks in history and religious studies are examined. The goal is to analyze and compare the textbook approach, interpretation and usage of the terms *caste* and *globalization*, as well as the reasons for these depictions. *Eric Wolf* and *Jonathan Friedmans* world system and globalization theories are used as a theoretical frame to interpret the phenomenon.

Globalization has had a profound impact on the Indian caste based society the last 200 years. History shows that the caste system is not a static phenomenon. Swedish textbooks on the other hand tend to focus on globalization/modernization as an active process and Hindu tradition/caste as static and passive. In many textbooks caste is interpreted ahistorically as a solely religious phenomenon. The global process and modernization is quite often interpreted, in textbooks, as factors leading to social change and betterment of caste oppression. History shows the opposite. The textbooks can be viewed on as both cause and effect, within the global process, in both historical terms and within the frame of the world system theory.

Keywords: caste, globalization, world system theory, social anthropology, textbook analysis

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

FÖRORD	4
1. INLEDNING	5
PRESENTATION	5
Syfte, frågeställning och avgränsning.....	6
Läroplanen Lpf94	7
TIDIGARE FORSKNING KRING LÄROBÖCKER	8
TEORETISKT RAMVERK	11
<i>Eric Wolf</i>	11
<i>Jonathban Friedman</i>	13
Metod och material	14
Disposition	14
2. BAKGRUNDSHISTORIA OCH TEORIER OM KAST	15
3. KAST OCH GLOBALISERING I LÄROBÖCKER FÖR GYMNASIET	21
DE ÄLDRE LÄROBÖCKERNA 1984-1989	21
Läroböckerna för historia	22
<i>Historiens huvudlinjer 3, 1984</i>	23
<i>Alla tidernas historia, 1989</i>	24
Läroböckerna för religionskunskap	26
<i>Religionskunskap, 1985</i>	26
<i>Tro i tid och rum, 1986</i>	27
DE SENARE LÄROBÖCKERNA 2007-2011	29
Läroböckerna för historia	30
<i>Perspektiv på historien, 2009</i>	30
<i>Milstolpar, 2007</i>	32
Läroböckerna för religionskunskap	33
<i>En Mosaik, 2009</i>	33
<i>Religionskunskap för gymnasiet, 2009</i>	34
4. SLUTDISKUSSION	37
4. KÄLLHÄNVISNINGAR	45
KÄLLMATERIAL	45
LITTERATUR.....	45
REFERENSVERK	47
BILAGA 1	48
BILAGA 2	48

Förord

Framförallt vill jag tacka min handledare Tova Höjdestrand. Utan hennes vägledning och konstruktiva kritik hade denna uppsats bara blivit till en samling plottriga och ostrukturerade argument och syftningsfel.

Jag vill också framförallt också tacka Ulf Nilsson, för hans förmåga att stå ut med mina röriga manuskript i både tid och otid och för hans många synpunkter

Slutligen vill jag också tacka min familj, mina vänner och alla andra som kommit med kritik, orkat debattera och stöttat mig i arbetet med denna uppsats.

1. INLEDNING

Presentation

En gammal bekant berättade nyligen för mig om ett minne från mellanstadiet. Klassens tuffing och hans gäng kom fram till mig och kastade spydigt ur sig ”så din morsa snackar nåt skumt litet språk!?” , varpå jag svarade ”nej det är ni som gör det”. Jag tycker nu i efterhand att det var rätt bra sagt. Min mammas modersmål tamil talades vid tidpunkten av över 60 miljoner människor.¹ Men de tuffa pojkarna hade naturligtvis ingen uppfattning om det ”skumma lilla” landet Indien. Undrar om de har det nu? Har deras världsbild förändrats?

De flesta svenskar har blivit bekantade med det indiska samhället och det indiska kastsystemet. De flesta har berikats med mängder fakta när de tågar ut ur sina gymnasieskolor på studenten. Här har de flesta gjorts bekanta med termer som karma, kast, moksha, asketer, heliga kor och hare krishna i religionskunskapsämnet. I historieämnet kan imperialismen, kolonialismen, Gandhi, avkolonialiseringen och även globaliseringen nämnas som viktiga begrepp. Utanför klassrummet kan filmerna *Gandhi*, från 1982, eller 2008 års *Slumdog Millionaire* nog nämnas som skildrare i populärkulturen av tradition, social orättvisa, imperialism, globalisering och det indiska samhället i både förändring och kris. Allt beroende på tittarens perspektiv. Vilka tankar väcks då hos skolungdomarna? Är kast och religion alltid samma sak? Är det indiska samhället alltid grundat i traditioner? Hur ser kvinnans ställning ut?

Åtskilliga studier har genomförts av svenska läroböcker de senaste två decennierna, men få av dem har fokuserat på presentationen och författarnas tolkning av hinduismen i läroböcker. Ingen av dessa läroboksstudier har heller direkt fokuserat på både begreppet kast och begreppet globalisering i läroböcker. Väldigt få har i sin tur fokuserat på gymnasiets läroböcker. Kastsystemet genomsyrar Indien på alla nivåer. Globaliseringen däremot genomsyrar större delen av världen.

Beträffande läroboksstudier är de flesta genomförda av personer kopplade till lärarkåren i grundskolan eller gymnasiets skolår. Om man granskar den information man kan uppnå på internet, vad gäller studier genomförda de senaste åren kopplade till begreppen *hinduism* eller *kast* och *läroböcker*, är de flesta läroboksstudier genomförda av just blivande lärare eller lärare i kärnämnen för grundskolan eller gymnasiet. Även andra läroboksstudier och studier i didaktik bekräftar att

---

¹ <http://www.ethnologue.com>, sökord: *tamil* – hämtad 2011-05-23

läroboksstudier sällan heller genomförs av några andra personer än lärarkåren, speciellt efter det att den statliga läromedelsgranskningen upphörde². Man bör då också ha i åtanke att de flesta läroböcker också skrivs av lärare för grundskolan eller gymnasiet och sällan av forskare från institutioner utanför grundskolans och gymnasiet ramar.³ Jag menar inte att dessa studier är mindre värda, men det kan vara viktigt att fler, än didaktiker och kärnämneslärare, intresserar sig för vad som förmedlas i våra svenska gymnasieskolor. Därför inleder jag denna studie.

Syfte, frågeställning och avgränsning

Syftet med undersökningen är inom ramarna för gymnasieårens läroböcker för historia och religionskunskap undersöka tolkningen, framställningen och användandet av termerna *kast* och *globalisering* samt hur dessa förändras över tid. Undersökningen är fokuserad på åtta läroböcker varav fyra är i bruk sedan 2007 till dagens datum. Den övriga fyra böckerna består av läroböcker från tidsperioden 1984 - 1989. Fördelen med dessa tidsperioder är att läroplanen för gymnasiet, *Lpf94*, ligger som en automatisk avgränsning mellan decennierna.

Mina frågeställningar är:

- Hur behandlar och använder skolböckerna begreppen *kast* och *globalisering*?
- Hur förändras begreppen *kast* och *globalisering* över tid i läroböckerna?
- Vilka faktorer ligger bakom dessa framställningar och värden⁴?

Det är viktigt att poängtera att jag inte principiellt tänker söka fördomar eller möjliga felaktiga framställningar av begreppen *kast* och *globalisering* i läroböckerna⁵. Jag söker deras framställningar

---

² Detta skedde 1992. Läromedelsgranskningen inkluderade också granskningen av läroböcker.

³ Ammert, Niklas, *De osamtidigas samtidighet – Historiemedvetande i svenska historieläroböcker under hundra år*, Lund, 2008

⁴ När jag använder ordet *värden* utgår jag från Niklas Ammerts definitioner av värden. Detta förklaras på sidorna 8-10 i denna uppsats. Jag kommer därmed använda orden *värde/värden* för att man ska kunna förstå att det är Ammerts tolkning jag syftar på.

rent generellt, samt förändringarna över tid oavsett om dessa kan värderas som positiva eller negativa. Jag söker med andra ord även möjliga exkluderingar av information, termer och begrepp. Jag vill antropologiskt och historiskt jämföra värderingar, värden, användande av begrepp och historia och de överensstämmer med gymnasiets läroplan Lpf94, skolans grundläggande värden och tidigare forskning.

Min avgränsning är medvetet strikt på grund av uppsatsens storlek. Jag kan naturligtvis inte uppnå total representativitet för de båda tidsperioderna genom denna kvalitativa infallsvinkel, men fördelen är att jag kvalitativt kan undersöka de värderingarna som väl presenteras och genom ett jämförande perspektiv skönja förändringen över tid. Mitt mål är inte korrektion och granskande av ytfenomen, utan att granska de bakomliggande skälen till framställningarna. Av dessa skäl har jag valt min tredje frågeställning. Den jämförande analysen är främst inkluderad för att sätta den senare perioden i en historisk kontext och visa på förändringen i användandet av termer och begrepp.

Läroplanen LPF94

För att kunna relatera till det kommande materialet krävs en kort presentation av läroplanen för de fria skolformerna. Lpf94 påpekar att ”ett internationellt perspektiv i utbildningen är viktigt för att se den egna verkligheten i ett globalt sammanhang”.⁶ Lite längre fram menar Lpf94 som också:

Skolan ska sträva mot att varje elev i gymnasieskolans nationella och specialutformade program samt den gymnasiala vuxenutbildningen dessutom (...)

* har kunskap om internationell samverkan och globala samband och

* kan bedöma skeenden ur svensk, europeiskt och globalt perspektiv.⁷

---

⁵ Jag vill också tillägga att när jag använder ordet läromedel menar jag alla former av läromedel (böcker, pedagogiska internetjänster, datorer och andra pedagogiska saker i alla dess former) och när jag säger läroböcker menar jag bara läroböcker. Läroböcker däremot ingår i paraplybegreppet läromedel.

⁶ Lärarförbundet, Lärarförbundet, *Lärarens handbok: läroplaner, skollag, diskrimineringslag, yrkesetiska principer, FN:s barnkonvention*, Stockholm, 2007, s 40

⁷ Lärarförbundet, s 43

Tidigare forskning kring läroböcker

Torvald Olssons avhandling från 1988 *Folkökning, fattigdom, religion - objektivitetsproblem i högstadiets läromedel 1960 - 1985 med särskild inriktning på Indien- och U-landsbilden* undersöker objektivitetsproblematiken i svensk litteratur för högstadiet, med en speciell inriktning på Indien och hinduismen. Framförallt lyfts läroböckerna mellan 1960 och 1985 fram. Med ett historiskt och filosofiskt perspektiv analyserar Olsson varför dessa läroböcker medför en ålderdomlig och ofta felaktig förståelse av Indien. I sin avhandling menar han i ett kapitel, med den talande titeln "Samhället i vilket man inte umgås", att läroböcker förmedlar en inkorrekt bild av kastsystemet som statiskt, endogamt och yrkesrelaterat. Han menar också att de regionala skillnaderna, mellan bland annat norra och södra Indien, och mellan kastgruppers öppenhet gentemot varandra, som till exempel vid giftermål, inte vägs in alls.⁸

Vidare lyfter han också fram att lågkastiga ofta har det mindre gott ställt, men att man också måste problematisera kastgrupperna, då yrke och inkomst inte alltid kan relateras till kastgrupp.⁹ Olsson kan också visa att samhällssystemet i rent ekonomisk bemärkelse ofta är strukturerat i allianser och släktskapsband, till skillnad från en modern västerländsk ekonomi. Detta menar Olsson inte heller vägs in i läroböckerna.¹⁰

2006 genomförde Skolverket en undersökning som resulterade i rapporten *I enlighet med skolans värdegrund?* Den undersöker "hur etnisk tillhörighet, funktionshinder, kön, religion och sexuell läggning framställs i ett urval läroböcker" och hur dessa framställningar överensstämmer med läroplanerna för grundskolan och gymnasiet. Framför allt är kapitlet *Religion/Trosuppfattning* av Kjell Härenstam inriktat på hinduismen och islam i historie-, samhälls- och religionskunskapsböcker. Liksom Torvald Olsson finner även Härenstam, nästan 20 år senare, samma statiska element, generaliseringar och ibland en skildring som är alltför endimensionell, då den ofta i stor utsträckning vilar på skildringar av fundamentalism. Dessa framställningar av hinduismen som statisk, samt framställningen av kast, reinkarnation och karma i en "skyll dig själv"-kontext, menar Härenstam,

---

⁸ Olsson, Torvald, *Folkökning, fattigdom, religion - objektivitetsproblem i högstadiets läromedel 1960-1985 med särskild inriktning på Indien- och U-landsbilden*, Lund 1988, s 161ff, s 256ff

⁹ Olsson, s 290f, s 296

¹⁰ Olsson, s 305

placerar hinduismen i en kontext som omöjliggör att den kan överensstämma med de värderingar skolan normalt sett vill förmedla.¹¹

Niklas Ammerts avhandling från 2008 handlar om historiemedvetenhet i läroböcker under hela förra seklet. Den gör en djupanalys av läroböckers sätt att skapa historiemedvetande i elever under olika tidsperioder. Han talar bland annat om *multikronologi*, vilket innebär att behandla både det förflutna, samtida och förväntningarna på framtiden.¹² I multikronologin är *värden* och *värdegrundsfrågor* något ständigt återkommande, menar Ammert. Detta sätter läsaren i en kontext. Han menar vidare att mötet mellan dåtida och nutida värderingar "ger historien mening" och förklarar handling.¹³ Han förklarar hur läroböcker kan ses en *process* och som förmedlare av tidsperioden de producerades under, bland annat genom att läroplaner styr denna process. Han menar att läroböcker kan ses utifrån sin *funktion* att legitimera olika politiska förhållanden eller att *struktur* kan ses som ett skäl till läroböckernas val av förmedling, där strukturella förändringar i samhället inom vetenskap, ekologi eller politik kan påverka innehållet.¹⁴

Genom att uppleva samband mellan de olika tidsperioderna där aktörer skapar historien istället för att *passiva skildringar* används skapas bilden av att dessa personer eller processer har ett "tongivande inflytande", vilket också legitimerar handlingar.¹⁵ Genom identitetsskapande utifrån historia och skapande av gemenskaper skapas också *värden*, menar Ammert. En gemenskap skapas i läroböcker över flera tidsperspektiv. Motstånd mot nazismen, krig, sexism och så vidare, eller i motsats en legitimering av dessa nämnda exempel kan ses som värden vi genom historia legitimerar än idag. "Värdenas relation till historiska sammanhang ger en uppfattning om värden och deras betydelse vid en viss tid", menar Ammert.¹⁶ Genom multikronologier kan historien bli värdeskapande.

---

¹¹ Härenstam, Kjell, *Religion/ trosuppfattning ur I enlighet med skolans värdegrund?*, Stockholm 2006, s 33 ff

¹² Ammert, s 124

¹³ Ammert, s 72 f

¹⁴ Ammert, 2008, s 23 ff

¹⁵ Ammert, 2008, s 213 f

¹⁶ Ammert, 2008, s 215 ff

Framförallt fokuserar undersökningen på högstadiets läroböcker. Ammert synliggör också att läroboksstudier oftast genomförs av grundskolans och gymnasiets lärarkår, efter att den statliga läromedelsgranskningen upphörde.¹⁷

I sin antologi från 2011 undersöker Niklas Ammert (red.) tillsammans med medförfattare hur läroböcker produceras, används, hur skolor väljer ut dessa, hur de används i förhållande till läroplanen med mera. Medförfattaren Klas-Göran Karlsson menar att läroboken kan ses som både en ”maktens spegel” och ett instrument att skapa lydighet och identitet med.¹⁸ Likaså lyfts grundskolans lärobok fram som en speciell genre, som faktiskt konkurrerar ut de flesta andra skrifter skrivna på svenska, vad gäller antalet tryckta exemplar. Vidare menar man att läroboken dominerar undervisningen och kan ses som både en ”orsak och verkan” av den rådande makten.¹⁹

En annan medförfattare i antologin, Boel Englund, menar utifrån statistik och forskning i sitt kapitel att endast två procent av svenska lärare aldrig använder sig av läroböcker och 80 procent att de använder dem regelbundet. Lärobokens centrala roll i undervisningen går inte att bortse från. I de flesta fall innebär det olika sätt att förhålla sig till läroböckerna, men att ”läroboken används som källa för det mesta av inläringen”.²⁰ Vidare visar hon att inköp av läromedel och läroböcker ofta är en sorts experiment, där lärarna avgör vilka böcker som anses korrekta för undervisningen genom konsensusbeslut på skolan. Att läroböckerna är korrekta, utifrån lärarnas och skolans uppfattning och att de uppfyller läroplanen, är några av de viktigaste faktorerna som avgör inköpet menar Englund.²¹

Niklas Ammert menar, liksom de nyss presenterade medförfattarna i studien, att forskning visar på att läroboken har en ytterst central roll i undervisningen. En läroboks tillkomst menar han beror på flera faktorer, som den politiska debatten och det politiska klimat som råder. Han menar att ”politikens intentioner visar sig i läroplaner och kursplaner”, men dessa intentioner påverkar emellertid bokförlag snarare än skolor att besvara läroplanerna och skraddarsy sina läroböcker

---

¹⁷ Ammert, 2008

¹⁸ Karlsson, Klas-Göran, ”Läroboken och makten – ett nära förhållande” ur Ammert, Niklas (red.), *Att spegla världen: Läromedelsstudier i teori och praktik*, Studentlitteratur, Lund, 2011, s 45

¹⁹ Karlsson, 2011, s 45 ff

²⁰ Englund, Boel, ”Vad gör läroböcker?” ur Ammert, Niklas (red.), *Att spegla världen: Läromedelsstudier i teori och praktik*, Lund, 2011, s 281 ff

²¹ Englund, 2011, s 298

därefter.²² Vad som inte klingar rätt, menar Ammert, är hur både tidigare och senare studier visar att endast mellan 12 - 20 procent av lärarkåren använder sig av läroplanen under lektionerna.²³ Ammert menar att, genom analys av flera tidigare studier, att ”läroböckerna uppmuntrar inte till problembaserat lärande”. Därmed innebär det som står i läroböckerna oftast det som också lärts in av majoriteten.²⁴

Teoretiskt ramverk

Jag kommer framförallt utgå från en del av Eric Wolfs historiskt antropologiska perspektiv ur hans verk *Europe and the People Without History* från 1982. Jag kommer framförallt ta fasta på Wolfs idéer om modernisering, homogenisering och Wolfs åsikter om västvärldens tolkning av traditionella samhällen. Jag kommer också att använda mig av Jonathan Friedmans socialantropologiska perspektiv från hans verk *Globalization, The State and Violence* från 1994. Det är framförallt Friedmans idéer om globalisering och hur neoliberalismens roll som den ideologiska grundmallen för framstegsmodellen, som utgör den andra delen av detta teoretiska ramverk. Båda forskarna visar och argumenterar för hur ett större världssystem ligger bakom tankestrukturer, moderniseringsförsök, kontroll av informationsflöden, olika former av ekonomisk dominans, homogeniseringsförsök och olika former av tolkningsföreträden. Jag vill också tillägga att detta val av teoretiskt ramverk på vissa plan har likheter med Niklas Ammerts idéer om värden och värdeskapande, men skiljer sig genom att detta inte är ett didaktiskt ramverk utan ett socialantropologiskt. Globaliseringen förändrar både strukturer, processer, funktioner och värden genom sitt tolkningsföreträde. Läroböcker produceras direkt eller indirekt av multinationella företag som har möjligheter att eliminera konkurrenter och skapa tolkningsföreträden och likformighet.

Eric Wolf

Eric Wolf är främst känd för att ha introducerat marxistiska perspektiv till den historiska antropologin.²⁵ Wolf menar att de samhällen som koloniserare och upptäcktsresande fann och

---

²² Ammert, 2011, s 31 ff

²³ Ammert, 2011, s 27

²⁴ Ammert, 2011, s 34

²⁵ Jag kommer däremot inte att analysera mitt källmaterial med en marxistisk vinkling.

utforskade, kom att uppfattas och tolkas på sådant vis att vissa specifika karaktärsdrag i dessa kulturer uppfattades som deras inre kärna. Men egentligen var ibland dessa, av väst föreställda specifika drag för dessa kulturer, direkta effekter och reaktioner på kontakten med Europa, menar Wolf. Likaså poängterar han hur länderna, som européerna inledde handel med, också påverkade Europas ekonomi och kultur.²⁶

Världssystemet, som Wolf talar om, innebär det ekonomiska och politiska system som uppstod under och efter Europas expansion under det sena 1400-talet. Han anser liksom Emmanuel Wallerstein att det finns ett ekonomiskt och kulturellt *centrum* och en *periferi*, där centrum innebär de nationer som innehar den vid tidpunkten största ekonomiska makten i världssystemet. Likt Gunder Frank anser han också att detta skapar ohälsosamma relationer baserade på beroende, där perifera områden framförallt är, eller ofta blir, beroende av centrumets handel med dessa. Detta skapar ett ”development of underdevelopment”, det vill säga fenomen *development* och *underdevelopment* är inte två skilda fenomen.²⁷ Men Wolf skiljer sig från de båda nyss nämnda forskarna, på så vis att han i sin historiska undersökning inkluderar pre-industriella produktionssätt. Han menar vidare att ordet ”perifera” på flera sätt är ett bättre ordval istället för ”traditionella samhällen”, då begreppet indikerar att det finns en koppling till ett större system. Han menar att om man inte inkluderar pre-industriella produktionssätt är denna term ”perifera” bara en innehållslös försköning av termen ”traditionella samhällen”.²⁸

Wolf menar att det finns en tankestruktur i västvärlden som innebär att väst ofta ses som en ”självständig entitet”, som kan ställas emot en annan föreställd entitet, nämligen det ”lika kvintessentiella öst” och likaså ”den tredje världen”.²⁹ Genom västvärldens moderniserings- och homogeniseringsprojekt på sin omvärld, framförallt den tredje världen, kommer väst under historiens gång att uppfatta dessa nationer som hindrade i utvecklingen, på grund av sina ”traditioner”, menar Wolf.³⁰ Detta fostrande homogeniseringsförsök kopplat till moderniseringen av omvärlden är en effekt av västvärldens missförstånd, att de skulle vara en fristående entitet.³¹

---

²⁶ Wolf, Eric, *Europe and the People Without History*, Berkeley, 1982

²⁷ Wolf, 1982, s 22, s 24 ff

²⁸ Wolf, 1982, s 23

²⁹ Wolf, 1982, s 5

³⁰ Wolf, 1982, s 5 ff

³¹ *ibid*

Jonathan Friedman

Jonathan Friedman menar, likt Wolf, att en *makrohistorisk approach*, som fokuserar på större strukturer, det vill säga förståelsen av lokala, nationella och regionala kulturers utveckling också kräver en förståelse för världssystemstrukturen och hur länders historia och politiska utveckling hänger samman.³² Friedman menar att världssystem skulle ha funnits långt innan 1500-talet³³ och att kulturer innan dess måste ses i denna kontext för att förstås. Kontinuiteten i världssystemets struktur, där skillnaden mellan föregående och rådande centrum/periferi-strukturer inte är speciellt stor, menar Friedman.³⁴ Kort och gott styrs globaliseringen och dess effekter av centralmakten/centralmakterna inom det rådande världssystemet. Friedman menar också att globaliseringen skapar eliter i både centrum och periferi. Bland annat genom ”etnisk konsolidering” kan det skapas nya eliter även på lokal nivå i världssystemet.³⁵ Utan att förstå denna process är det svårt att rent historiskt förstå grunden till varför vissa nationer eller områden blir ett världsledande maktcentrum eller agerar som de gör, menar Friedman.³⁶

Globalisering däremot innebär oftare ett kontaktnät, effektiva och snabba förflyttningar inom detta växande kontaktnät och att en tids- och rumskomprimering sker där informationsflödet är allt mer effektiviserat. I grund och botten är inte heller detta något nytt menar Friedman. Men skillnaden är den att globalisering inte alltid är ett lika laddat ord eller begrepp som världssystemstanken, som mer direkt handlar om maktcentrum och fördelning av arbete och makt i olika former. Globaliseringen är mer det redskap som alla sammankopplade med den rådande maktstrukturen använder för att både kunna kommunicera, samarbeta och konkurrera. Globaliseringen definierar världen som en handelsvara inom alla sektorer, men världssystemet gör det möjligt utifrån sin struktur, att genom överstatliga intressen, kontrollera denna globala ekonomi och dess information.³⁷

---

³² Friedman, Jonathan, *Globalization, the State, and Violence*, AltaMira Press 1994, s 15 ff

³³ *Detta är en åsikt som skiljer sig från Eric R. Wolf, som menar att världssystemet inte är detsamma innan 1400-talet. Friedman argumenterar för att skillnaderna är mycket små.*

³⁴ Friedman, 1994, s 17, s 40

³⁵ Friedman, 1994, s 17, s 40, s 239

³⁶ Friedman, 1994, s 1 ff

³⁷ Friedman, 1994

Metod och material

Min metod innebär främst en kvalitativ och komparativ metod. Framställningarna i läroböckerna kommer att undersökas individuellt för att sedan jämföras med varandra, det teoretiska ramverket och med tidigare forskning och debatt.

Som tidigare nämnts är undersökningen fokuserad på åtta läroböcker. Den ena halvan om fyra böcker består av läroböcker från tidsperioden 1984 - 1989 och de övriga stycken fyra från 2007 - 2011. Jag har baserat mitt val av källmaterial för perioden 2007 - 2011 på sökningar utifrån sökord om bokförlag och läroböcker för gymnasiet.³⁸ Valet av de fyra tidigare läroböckerna har skett utifrån samma sorts sökmetod.³⁹ Jag har mycket medvetet inriktat mig på några av de nuvarande och forna bokförlagsjättarna: Liber, Natur & Kultur, Albert Bonnier Förlag, Esselte och Almqvist & Wiksell. Detta val görs för att undersöka de läroböcker som använts av den stora massan.

Jag har också genomfört en förundersökning och granskat andra både äldre och senare läroböcker för andra skolämnen, däribland samhällskunskap och geografi, men dessa innehöll knappast någon information om hinduismen. Rent generellt var det lättare att finna de äldre böckerna än de senare. Detta beror till stor del på att Liberkoncernen och Bonnier Förlag köpt upp flera av de forna bokförlagsjättarna som gav ut läroböcker. Jag valde att bland de senare läroböckerna välja de som låg närmst år 2011.

Disposition

Efter detta första kapitel kommer jag att behandla antropologiska och historiska teorier samt bakgrundshistoria kring kastsystemet. I det tredje kapitlet kommer jag att presentera och analysera källmaterialet, det vill säga läroböckerna. Därefter följer ett fjärde kapitel som innebär en sammanfattning, diskussion, slutsats och förankring i det teoretiska ramverket.

---

³⁸ Se Bilaga 1

³⁹ Se Bilaga 2

2. BAKGRUNDSHISTORIA OCH TEORIER OM KAST OCH GLOBALISERING

Eftersom det finns en ofantlig mängd internationell forskning, kopplad till kast och globalisering, måste jag göra vissa val. Jag har därmed valt de historiska och antropologiska perspektiv jag finner relevanta för undersökningen.

Hinduismen har som allmänt känt flera heliga skrifter som de vediska *Upanishadernas* och den episka *Bhagavadgitas* moraliska texter. En brittisk orientalist, vid namn William Jones, startade en tolkningsprocess under 1700-talet, när han översatte och tolkade lagtexten *Manusmirti* (Manus lag). Denna idag över 1900 år gamla ariska lagtext definierar att samhället ska bestå i fyra hierarkiska huvudgrupper, så kallade *varnas*.⁴⁰ Dessa ska omfatta: *brahminer* (präster), *kshatryas* (krigare), *vaisyas* (handelsmän) och *sudras* (arbetare) och därtill ”de oberörbara”.⁴¹ Dessutom finns tolkningsmöjligheten för uppdelning av samhället i tusentals arbets-, födelse-, giftermåls- och samhällsgrupper – *jati* – inom vilka bestämda regler och speciella skyldigheter ska värnas om. Genom ett upprätthållande av dessa gudomliga lagar, *dharma*, och ett upprätthållande av hierarkin, genom enskildas och grupperns funktioner och skyldigheter, skulle man uppnå fullkomlighet eller uteslutas ur gruppen om man inte följde reglerna. Detta gäller alla kastgrupperna. Genom upprätthållande av ordningen, samt genom kastlig och andlig renhet och rätt handlande, kommer ens karma och frigörelseprocess från den materiella världen och illusionen att påverkas.⁴²

På många vis förstod Jones texternas innehåll utmärkt i teorin. Dessa texter var moralfilosofiska texter och inga direkta representationer av samhället annat i de ariska och brahminska folkens ögon. Dessa är till stor del är grunden till kastsystemet, men också kastsystemet som det uppfattas än idag. Men Jones romantiska och värderande bedömning beträffande brahminsk lag innebar att han ”tillskrev den renhet” samt att han tillskrev den rasliga element, där de ariska sanskrittalande folken placerades överst och de sydliga dravidiska folkgrupperna längst ner på

---

⁴⁰ *Varna* är den korrekta sanskrittermen för vad vi idag brukar kalla *kast*. Termen kast kommer däremot från det portugisiska *casta*. En term Magellanexpeditionen kom att introducera. Wolf, 1982, s 45

⁴¹ Bayly, Susan *Caste, Society and Politics in India from the Eighteenth Century to the Modern Age*, Cambridge, 1999, s 8 ff

⁴² Bayly, 1999, s 8 ff

listan. Sanskrit tolkades nämligen av Jones som det renaste indiska språket.⁴³ De nuvarande, ofta högerextrema, indiska primordialisternas historiesperspektiv ter sig till exempel urindiskt för ett otränat öga och öra, men det har friskt lånats definitioner och termer från den västerländska romantiken. Primordialisternas har tillskrivit sin hinduism ett rastänkande. Denna rituella och kastmässiga renhet och beskyddandet av en hierarkisk ordning, som tillskrevs hinduismen av William Jones för mer än två sekel sedan, är inte olik hindunationalisternas.⁴⁴ (Dock kommer jag inte att behandla hindunationalismen i undersökningen, men den bör nämnas).

Först under 40- och 50-talen kom indiska antropologer att både revidera antropologin och historieskrivningen om Indien och kastsystemet. M.N. Srinivas var en av de indiska socialantropologer, som fram till sin död 1999, hade stor inverkan på internationell forskning. Bland annat lanserade han 1957 det betydande begreppet "*the dominant caste theory*", i essän *The Dominant Caste in Rampura*, där han stiger utanför det strikt västerländska perspektivet de flesta forskare innan honom använt. Srinivas forskning berör oftare lokal och regional nivå och konstaterar att det i de flesta byar och regioner finns en socialt legitimerad dominerande kast. Den lokala respektive regionala dominerande kastgruppen kan skilja sig på flera sätt, menar Srinivas, men den regionalt dominerande kasten legitimerar den lokala kastens handlingar och privilegier. Ibland omnämns inte de traditionellt tre översta kasterna som styrande i en region, utan istället andra kastnamn, som genom allianser skapat en social maktbalans.⁴⁵ Däremot kan en brahmin genomföra en ceremoni och uppnå en *rituell dominans*. Detta innebär, enligt Srinivas att prästen kan "dominera" en ekonomiskt och socialt dominerande regional kast genom sin kunskap och personernas beroende av prästens kunskaper.⁴⁶ På många sätt skiftar med andra ord makten mellan kastgrupperna även inom samma område. Men det är inte bara de översta kastgrupperna som kan dominera varandra utan alla. Flera olika kända kastgrupper tenderar rent historiskt att dominera varandra genom att ta över varandras plikter och roller utifrån olika maktpolitiska strategier.⁴⁷

Ett annat viktigt begrepp Srinivas ligger bakom är *sanskritifieringen*. Denna innebär att folk med lägre kaststatus börjar genomföra högre statusgruppers riter för att uppnå "social, politisk och

---

⁴³ Bayly, s 110 ff

⁴⁴ Batt, Chetan, *Hindu Nationalism, Origins, ideologies and modern myths*, Oxford 2001, s 7

⁴⁵ Srinivas, M.N., "Dominant Caste in Rampura (1957)": M.N. Srinivas (red.), *The Dominant Caste and Other Essays*. New Dehli, 1987, s. 96, s 98 ff

⁴⁶ Srinivas, s 10 ff

⁴⁷ Wolf, 1982, s 46

ekonomisk mobilitet".⁴⁸ Stamfolk har till exempel genomfört och bevarat forntida indiska härskares riter. Därmed kan man konstatera att det inte endast är det brahminerna, som anser sig renast, eller anses som renast, eller för den delen ursprungligast i en region, och heller inte inte att brahminerna alltid har tolkningsföreträdet. Därmed blir det svårt att veta vilken, som är den högsta kastgruppen i en region, utan att specifikt undersöka regionen i fråga. Kastnamn indikerar inte alltid position.⁴⁹

I allmänhet gör läroböcker ingen åtskillnad mellan giftermålsregler, menar Torvald Olsson i sin avhandling. Man måste skilja på två sorters regler kring giftermål och sexuella förbindelser menar Olsson. Det är ofta accepterat att gifta in sig i en annan kastgrupp, beroende på allianser, på utomäktenskapliga förbindelser, eller på en allmän acceptans för vissa modifikation av reglerna. Läroböckerna argumenterar unisont för motsatsen, menar Olsson. Åtskillnaden mellan tillåtna möten är dessa: *anoluma* och *patriloma* giftermål och relationer. *Anoluma* innebär att en man av högre kast har en sexuell kontakt eller gifter sig med en kvinna av lägre kast. *Patriloma* giftermål och relationer innebär att en kvinna av högre kast har sexuell kontakt eller gifter sig med en man av lägre kast. Enligt traditionen är det ofta helt accepterat med *anoluma* förbindelser och giftermål.⁵⁰

Historikern Rupa Viswanaths argumenterar för att kolonialmakten tillät att pariahs (det vill säga oberörbara) kunde underkastas högre kasters dominans. Detta skedde på grund av kolonialmaktens övertagande av Indiens rättsystem och lagstiftande institutioner under 1850-talet. Problemet var att kolonistörerna endast kom att förstå kastsystemet i en religiös kontext.⁵¹ Genom kolonistörernas oförståelse för maktordningen och de allianssystem, som redan var etablerade, kunde enskilda kastgrupper fritt dominera andra kastgrupper och frodas ekonomiskt. Därmed kunde de också stärka sin position ytterligare i det koloniala Indiens begynnande klassystem, ett klassystem skapat efter västerländsk modell. Istället för en *dominerande kast* vill Viswanath väga in dimensionen av en sorts *dominerande klass*. Det uppstod, menar hon, en ny sorts slaveri och ordning, som inte längre var kopplad till tradition och religion, utan snarare till uppkomsten av västerländska klassmodeller. Hon menar också att spår av denna process och struktur gått i arv och levt kvar i regioner.⁵²

---

⁴⁸ *ibid*

⁴⁹ Chatterjee, Mary Searle & Sharma, Ursula, *Contextualising Caste*, Oxford 1994, s 102

⁵⁰ Olsson, s 250f

⁵¹ Viswanath, Rupa, *Spiritual slavery, material malaise: 'untouchables' and religious neutrality in colonial south India*, ur *Historical Research*, Vol 83(219), Oxford, 2008, s 124

⁵² Viswanath, s 145

Den brittiska ekonomihistorikern Joanna Liddles och den indiska psykologen Rama Joshis menar på att den brittiska kolonialmakten, till stor del, skapade den indiska medelklassen. Genom att nästan uteslutande anlita högkastiga män. Till en början påverkade denna process inte kvinnor positivt. Ofta gjorde de nya idealen kvinnorna till hemmafruar, till skillnad från deras tidigare då de hade möjligheter att även arbeta. Men omstruktureringen av arbetsmarknaden innebar också att kvinnor krävde kvinnlig personal inom olika sektorer, till exempel sjukvården. Detta innebar att kvinnor så småningom kunde skaffa en utbildning och någon form av självständighet. Därför blev den indiska medelklassens framväxt en svår process både för medelklassens kvinnor och de andra klasserna i stort. Relationen mellan kast, klass, ekonomi och genus går inte att bortse ifrån menar forskarna.⁵³

Historikern Anna Lindbergs genushistoriska avhandling undersöker arbetande kvinnor på en cashewnötsfabrik. Undersökningen kretsar kring tre generationer av kvinnor av de lägsta kasterna av nästan förslavade arbetare. Lindberg menar att det fanns och finns en klar klass- och kastmedvetenhet hos de kvinnor som boken behandlar. Kvinnorna i undersökningen utmanar för övrigt det standardiserade idealet genom att bli litterata och engagera sig i fackförbund över kastgränserna även om detta inte sker problemfritt. Senare kom också andra kastgrupper att behöva arbeta nära dessa lägre kastgrupper, såväl fysiskt som socialt, och det går inte att bortse från att de också umgicks åtskilliga timmar om dagen på fabriken. Lindberg menar också att den ökande materiella statusen och ekonomin hos män innebar ökade restriktioner av kvinnornas beteende och sociala rörlighet.⁵⁴ Det moderna indiska klassamhället och dess regler byggs med andra ord upp både utifrån genus, kastens regler och klassgruppens ekonomiska status.

M. N. Srinivas menade i sin sista artikel att framförallt upplösningen av traditionella skråyrken och uppkomsten av ny specialicerad utbildning (på grund av uppsvinget i den indiska ekonomin under speciellt 90-talet), skulle vara faktorer som på gott och ont hjälper till att markant upplösa den kastmässiga dominansen över ekonomin. Han menar vidare att ekonomiska relationer och sociala hierarkier bar den likheten förr, att de båda "sanktionerades av seder och moral. På så vis ärvde man både vänner och "antagonister" generationsmässigt.⁵⁵ Detta är inte längre fallet.

---

⁵³ Liddle, Joanna & Joshi, Rama, *Daughters of Independence – Gender, caste and class in India*, London 1986

⁵⁴ Lindberg, Anna, *Experience and Identity – A Historical Account of Class, Caste and Gender among the Cashew Workers of Kerala, 1930-2000*, Lund, 2001

⁵⁵ Srinivas "An Obituary on caste as a system, 1999": *Political and economic weekly*, Vol 38(05), 2003, s 455

Socialantropologen Martyn Rogers beskriver hur konflikter uppstår i södra Indien mellan lågkastiga grupper och de kaster (oftast medelkaster och högre kaster) som ofta representerar den välbärgade medelklassen. På många sätt skiljer sig Martyn Rogers perspektiv sig ifrån Srinivas postuma artikel. Sedan 1990-talet har en större urbaniseringsvåg inneburit att staten infört anställningsstopp på vissa statliga arbetsplatser. Detta skapar stora problem för de välutbildade lågkastiga eftersom staten historiskt sett varit deras största arbetsgivare. Artikeln visar hur de båda konkurrerande grupperna förhåller sig till globaliseringens spelregler på den privatiserade marknaden, den allt dyrare utbildningen, tamils försvinnande på universiteten till förmån för engelska och de många andra sociala förändringarna som skett.⁵⁶

Artikeln kretsar främst kring hur kulturella kapital, gamla och nya värden samt marginaliserade grupper skapar motstånd, genom att identifiera sig med antihjälte-ideal; i detta fall kopplade till tamilfilmer. Dessa antihjälteideal kommer från så kallade *rowdies*, en speciell sorts tamilska antihjältar som ifrågasätter det mesta och revolterar mot både det västerländska och vett och etikett. Ofta innebär dessa en kroppskultur och en maskulin livsstil. På många vis innebär dessa också ett ideal marginaliserade grupper, i detta fall lågkastiga, kan relatera till i sin utsatthet.⁵⁷ Detta kan sättas i kontrast mot deras konkurrenter, den välbärgade medelklassen och deras starka västerländska ideal.⁵⁸ Detta har gett upphov till konflikter mellan de två grupperna, genom bland annat så kallades ”eve teasings”, som innebär en sorts sexuella trakasserier genomförda av lågkastiga män mot medelklassens kvinnor. Medelklassen i sin tur tar ofta till våld och mobbning mot de lågkastiga. I motsats mot de lågkastigas tamilska och traditionella ideal vill medelklassen istället främja västerländska ideal. I båda gruppernas fall innebär detta att kvinnor på olika sätt blir till en markör för båda gruppernas heder. På samma sätt blir också kvinnornas heder skolans hederssak. I kulturen som skapas av de båda grupperna finns också olika sätt att konsumera och reproducera sina respektive ideal och kulturella kapital. I de lågkastigas fall innebär det ofta att konsumera tamilfilmer, återskapa tamilideal och att konsumera tamilska konsumtionsvaror medan medelklassen hellre rör sig på dyra köpcentra, ser engelskspråkiga filmer, konsumerar dyra västerländska konsumtionsvaror

---

⁵⁶ Rogers, Martyn, ”Modernity, ”authenticity”, and ambivalence subaltern masculinities on a South Indian college campus” ur *Journal of the Royal Anthropological Institute*, Vol 14 (1), London 2008, s 79 ff

⁵⁷ Rogers, s 79 ff

⁵⁸ Rogers, s 82 f

och hellre läser sina kurser och program på universitet på engelska till skillnad från de lågkastiga, som i regel hellre studerar på sitt modersmål.⁵⁹

Det finns som sagt en gammal tolkningstradition av begreppet kast, som kvarlevt inom västerländska tolkningstraditioner, där bland annat William Jones är en förgrundsgestalt. Denna förlegade och rasliga tolkning har också anammats av vissa indiska grupper genom historierevisionism, däribland hindunationalisterna, som revitaliserat detta västerländska tolkningsmönster. Likaså har det inneburit att andra grupper, som antropologer och historiker, har ifrågasatt eller konserverat dessa felaktiga tolkningar. Efter Indiens självständighet har antropologer, historiker och andra forskare visat att kast inte är en bestämd social kategori. Historia måste vägas in. Kastsystemet förändras både lokalt, regionalt och nationellt. Olika processer som kolonialismen, skapandet av servicesektorn, uppkomsten av nya fabriksarbeten påverkar både kastgruppers tabun, kvinnans roll, mannens roll och även grupperns rörlighet. Att globaliseringen kommer att uppluckra kastgruppers bundenhet till vissa yrken är tydligt, men det innebär inte att konkurrensen mellan dessa grupper eller ojämlikheterna inte finns kvar eller att nya inte orättvisor uppstår. Man kan till och med argumentera för att det numera finns nya ojämlikheter kopplade till kast och ekonomi, där konkurrensen om jobb, utbildning och kulturellt kapital kan nämnas som exempel.

---

⁵⁹ ibid

3. KAST OCH GLOBALISERING I LÄROBÖCKER FÖR GYMNASIET

De äldre läroböckerna 1984-1989

Denna del av undersökningen är ämnad att tjäna som en grundförståelse för äldre läroböcker och som en del av ett historiskt perspektiv. Likaså krävs denna uppsatsdel för att kunna förstå materialets förändring och utveckling över tid och hur man behandlar olika begrepp, omvärderar begrepp och även utesluter vissa begrepp över tid och varför de gör dessa val.

Av de många termer som representeras i de äldre läroböckerna kommer vissa att dyka upp ett antal gånger i uppsatsen, medan andra inte längre existerar i läroböckernas framställningar. Som tydliga exempel kan begreppen *överbefolkning* och *okunnighet* nämnas; två begrepp som uppenbarligen var politiskt korrekta under 80-talet, men förmodligen är politiskt inkorrekta att år 2011 inflika i samhällsdebatten, oavsett ämnesområde. Det kan också viktigt att tillägga att läroböckerna, både korrekt och inkorrekt använder termer som *klass/er* och *resurs/er* för att beskriva det indiska samhället. Rädslan för överbefolkning var en samhällsdebatt främst under 50 - 70-talet. Denna innebar ofta en vidareutveckling av Thomas Malthus teorier från 1700-talet om att maten inte skulle räcka till för att göda den växande massan. Flera debattörer ansåg att de överbefolkade länderna skulle drabbas av kriser, om de inte vidtog drastiska åtgärder, som till exempel tvångssterilisering.

Kritiken mötte de ofta från vänsterhållet, då flera marxister ansåg att resurserna inte var problemet, utan snarare ”distributionen av resurserna”.⁶⁰ Det kan vara givande att förankra detta perspektiv om förändringar i uppsatsen, då premiärminister Indira Gandhi försökte sig en tvångssteriliseringkampanj. Å andra sidan innebar Indira Gandhis tid som premiärminister också att Den Gröna Revolutionen och en del kampanjer mot fattigdom tog fart på allvar i Indien. Detta kom

---

⁶⁰ Ehrlich, Paul R, *The Population Bomb*, Ballantine Books, 1968; Commoner, Barry “A Bulletin Dialogue: on "The Closing Circle": *Bulletin of the Atomic Scientists*, 1972(05), s 17–56

att skära sig med vissa traditioner och högre kaster.⁶¹ Sådant skapar en viss kluvenhet kring personen Indira Gandhi rent historiskt.

Framförallt kommer jag att undersöka hur författarna använder begrepp och termer som *överbefolkning*, *tradition*, *kolonialism* och *kastsystemet* men även hur de tolkar *kvinnans ställning* kopplad till kastsystemet och traditioner. När jag i denna och kommande delar använder ordet *värde* eller *värden*, kommer jag, som tidigare nämnt, att utgå från Niklas Ammerts definitioner av historieskapande och värden.⁶²

Läroböckerna för historia

Historiens huvudlinjer 3, 1984

Historiens huvudlinjer 3 är kronologiskt strukturerad. Huvudkapitlet börjar i kolonialismen och avslutas i något som möjligen kan kallas 1980-talet. Kolonialismen skildras mycket kortt att Indiens frihetskamp istället ges utrymme. Slutligen skildras både de ekonomiska och sociala problem författarna anser finns. De problem som uppstått även efter avkolonialiseringen anser författarna oftast kan kopplas till traditioner och kastsystemet.

Det mer samtida perspektivet på Indien, det vill säga då boken skrevs, menar att Sydasien är ”överbefolkat”, vilket förklaras genom vad författarna kallar för ”oförmågan till förändringar”, som tradition och kastbundenhet, vilket endast skadar samhället och förvärrar överbefolkningsproblematiken och en reproduktion av ojämlikheter.⁶³ Överbefolkning har enligt denna lärobok med andra ord en koppling till traditioner.

Traditioner och ojämlikheter beskrivs vidare genom att Indiens befolkning traditionellt skulle acceptera denna enligt författarna statiska tendens och de problem som uppstått samt den rådande ordningen:

---

⁶¹ Farmer, B.H., Perspectives on the 'Green Revolution': *Modern Asian Studies*, Vol. 20(1), Cambridge 1986, s 177ff

⁶² Se *värden* och *Ammert, Niklas*, sidan 8-10, i denna uppsats

⁶³ Brolin, Per-Erik, Dannert, Leif & Holmberg, Åke, *Historiens huvudlinjer 3*, Stockholm 1984, s 328

Skillnaden mellan rika och fattiga, mellan mäktiga och förtryckta, mellan bildade och obildade är enorm och ses ofta som något självklart och orubbligt av alla grupper.⁶⁴

Läroboken menar att det ovanstående beskrivna tillståndet beror just på denna oförmåga till förändringar, där traditioner främst nämns som orsakerna. På följande sida kommenteras det under en bild, som visar en affisch med en kondomreklam, vilken propagerar för familjeplanering: ”(...) i de flesta länder lägger religionen, traditionen och okunnigheten hinder i vägen”⁶⁵, påpekar författarna om vad de anser är familjeplaneringens misslyckande i Sydasien. Författarnas oblida blick gentemot främmande religioner, kulturer och traditioner blir tydlig.

Vidare menar läroboken att den kvinnliga premiärministern Indira Gandhi förlorade valet 1977 av följande skäl:

Hon försökte bryta stormännens, godsägarnas och företagarnas makt och genomföra reformer som skulle minska befolkningstillväxten och öka välståndet (...). Orsakerna till hennes misslyckande låg tydligen i att hon både stött sig med de rika och mäktiga och brutit med massornas religiösa föreställningar.⁶⁶

Meningarna är illa formulerade. Som jag skrev i inledningen till detta kapitel är Indira Gandhi en mycket svår aktör att bedöma när man skriver ett historiskt verk. Problemet i denna text är att inga större val görs. Att istället både skildra hennes politiska övertramp och goda reformer vore tydligare och problematiserande, men då måste ett val göras.

Vad gäller både tradition och historieskrivning menar författarna att ”[Indiens] moderna historia inleds av [Mohandas] Gandhi”.⁶⁷ På så vis kan läsaren relatera Gandhi till de goda värden han stod för både under avkolonialiseringen och senare. Hans idéer om antivåld, demokrati och mångfald är alla representerade. Om Indiens moderna historia inleds först i och med Gandhi kan däremot diskuteras. Man måste också våga ifrågasätta om Gandhi står för modernitet eller inte. Å ena sidan ville han förena samhället inte minst mot britten. Å andra sidan ville han behålla

---

⁶⁴ ibid

⁶⁵ ibid

⁶⁶ Brolin, Per-Erik, Dannert, Leif & Holmberg, Åke, s 329

⁶⁷ Brolin, Per-Erik, Dannert, Leif & Holmberg, Åke, s 328 f

kastsystemet. Många andra revolutionära politiker och tänkare verksamma under samma decennium som Gandhi ville både förena samhället emot britterna men också krossa kastsystemet.⁶⁸ Detta vägs aldrig in.

Vad gäller representationer av kvinnor, vilka är väldigt få med undantaget för ett par bilder på traditionellt klädda kvinnor. Indira Gandhi blir det enda riktiga exemplet på en hinduisk kvinna. Hennes styrka och drivkraft historieskapande av en del goda värden, men samtidigt kan man ändå ha föregående blockcitat i åtanke. Författarnas åsikter att hennes misslyckande, kopplat till överbefolkningen, och hennes sätt att skära sig med både ”de rika och mäktiga” och ”med massornas religiösa föreställningar”, visar en viss ambivalens.⁶⁹

Vad gäller de positiva sidorna, i texternas framställning av Indien, är det främst framställningen av Mohandas Gandhi som en antivåldskämpe och frihetskämpe mot både inrikes och utrikes förtryck, som lyser klarast i texten. Framställningen av Indien som ett land, där den kvinnliga premiärministern Indira Gandhi kan arbeta, problematiserar kastsystemets och traditionens förhållningssätt till genus, men också kvinnors roll i Indien och inom hinduismen.

Alla tidernas historia, 1989

Alla tiders historia är likt föregående lärobok strukturerad kronologiskt. Även i denna bok är kapitlet strukturerat på så vis att det tar sin början i kolonialismen, men avslutas i en vag nutid. Kolonialismen återges kort, till förmån för mer utrymme åt Indiens frihetskamp, med Gandhi i spetsen. Slutligen skildras både de ekonomiska och sociala problem och framsteg som författarna anser vara viktiga. Dessa problem som uppstått även efter avkolonialiseringen anser författarna oftast kan kopplas till traditioner och kastsystemet.

Liksom i föregående bok används ordet ”överbefolkning” och det argumenteras att produktionen inte kan förse den konsumerande massan. På många sätt är denna historiska förklaring mer tillfredställande än föregående bok, men en historisk förklaring till den rådande resursfördelningen ges däremot inte. Likaså nämns också familjeplaneringens misslyckande i anslutning till överbefolkningsdebatten. Överbefolkningens svårigheter ligger i föreställningar som

---

⁶⁸ Duvall, Jack, ”People Power as Gandhi's Enduring Legacy” ur *Peacework*, (368), September 2006, s 5 ff

⁶⁹ *ibid*

kastväsendet, menar författarna. Vidare menar också författarna att kastväsendet endast är ett problem och lyfter knappast fram några andra egenskaper eller synsätt.⁷⁰

Ett annat exempel på problem som existerar i Indien är kastväsendet. Denna urgamla uppdelning av människor i ”högre och lägre” förbjöds i det fria Indiens författning. Effekten har varit måttlig. Det finns bedömare som anser att kastsystemet idag är lika utbrett som före 1947. De stora sociala klyftor som systemet skapar finns alltjämnt kvar. Överflödande lyx kontrasterar mot fattigdom och nöd. I de överbefolkade städerna bor de rika i palatsliknande byggnader eller i rikemanskvarterens eleganta hus. De allra fattigaste får nöja sig med att leva och bo på gatorna. Nattetid ser man dem i tusentals ligga på trottoarerna, sovande i långa rader insvepta i filter. Hinduismens övertygelse att varje människa måste acceptera den sociala nivån hon har fötts på försvagar givetvis viljan till förändring.⁷¹

Genom ovanstående citat kan man tydligt se hur författarna illustrerar argument, för vad de anser om både hinduismen, Indien och kastsystemet. Religionens statiska effekter på samhället (exempelvis kastsystemet) skapar enligt lärobokens författare en evig maktbalans, som inte skulle ha något med ett klassperspektiv, globalisering, resursfördelning eller nya sociala krav på Indiens ekonomi att göra. Istället talar man om traditioner, kastsystemet och den statiska ordningen som ett fenomen befriat från kolonialismens påverkan. Man beskriver en passiv kultur och tradition där ”övertygelse” att försvaga ”viljan till förändring”.⁷² Kontrasten mellan ”högre” och ”lägre” folk, där lägre visas som se som ligger utslagna på gatan, visar knappast upp en bild av den största samhällsklassen i Indien, nämligen medelklassen. Var är medelklassen eller ens en median av Indiens befolkning i framställningen? Egentligen visas inga klasser upp per se utan bara extremfall från bottenskiktet och toppskiktet av samhällsklasserna.

Läroboken behandlar Gandhi i anslutning till Indiens frihetskamp. Liksom i förra läroboken blir Gandhi ett positivt element i skildringen av Indien ur ett demokratiskt perspektiv tillsammans med andra goda värden som går att koppla till landsfadern Gandhi. På många sätt är segmentet om Gandhi en total kontrast mot framställningen av kastsystemet.

---

⁷⁰ Bergström, Börje, Löwgren, Arne & Almgren, Hans, *Alla tiders historia*, Stockholm 1989, s 404 ff

⁷¹ Bergström, Börje, Löwgren, Arne & Almgren, Hans, *Alla tiders historia*, Stockholm 1989, s 404

⁷² *ibid*

Vad gäller kvinnorna lyser de till stor del med sin frånvaro bortsett från i bildrepresentationer bredvid Gandhi. Det är inte precis en representation av kvinnor annat än i bakgrunden. Dock nämns premiärministern Indira Gandhi även här som en stark kvinnlig gestalt.⁷³

Läroböckerna för religionskunskap

Religionskunskap, 1985

Till skillnad från historieböckerna är denna bok mycket mer tematiskt än kronologiskt upplagd. Boken skildrar först kortfattat hinduismens skapelseskedde för tusentals år sedan, redogör för grunderna inom hinduismen och samhällsordningen, däribland kastsystemet, för att gå vidare till värderingar. Därefter skildras Gandhi och Indiens frigörelse kort. Kvinnor och deras ställning representeras här lite mer flytande. Det som är bokens huvudfokus är framförallt levnadsregler.

I bokens framställning finns till en början en neutral bild av både kastsystemet och Indien. I denna vägs förutom en saklig presentation också aspekten av att kastgrupper också ska ses som en social faktor och inte bara religiösa traditioner in. Författarna visar också upp och argumenterar för att ”reformhinduism vill undanröja kastsystemets avigsidor”.⁷⁴ Men samtidigt blir representationen av hinduismen ändå denna:

Ofta uppfattas kvinnan huvudsakligen som jordmånen för mannens säd. Hon skall ge honom söner. Den gifta kvinnan har ofta bundits så hårt till sin man, att hon inte får gifta om sig, om hon blev änka. Och eftersom giftermål ofta ingåtts sedan barnåldern, blev många kvinnors öde tragiskt. Inflytandet av islam, som kom till Indien ca 1000 e.Kr förstärkte kvinnors avskildhet från samhällslivet och deras beroende av männen. Alltjämnt är det vanligt att pojkar och flickor uppfostras skilda från varandra och går i skilda skolor.⁷⁵

Problematiken i ovanstående citat är representationen av levnadsregler och traditioner. De flesta som presenteras är förlegade eller fundamentalistiska principer som de flesta hinduer inte lever efter. Detta blir synligt i tidshoppen i stycket, när författarna redogör för vad som ”är” och vad som ”var”,

---

⁷³ Bergström, Börje, Löwgren, Arne & Almgren, s 404 f

⁷⁴ Rodhe, Sten, Bååth, John A, *Religionskunskap*, Malmö 1985, s 47

⁷⁵ Rodhe, Sten, Bååth, John A, s 28

som något fullkomligt synonymt och därmed behandlar fenomenen tradition och giftermål mycket anakronistiskt.

Senare i boken nämns också Gandhi och hans kamp mot den kastdiskriminering författarna argumenterar emot⁷⁶. Problematiken är dock hur boken framställer kast och tradition. Gandhi nämns även senare i boken där hans död förklaras genom att ”Hans försonliga inställning till Islam ledde till att han mördades 1948 av en fanatisk hindu”.⁷⁷ Om Gandhis mördare var fanatisk eller om han bara var revolutionär kan förstås diskuteras. Är det är upp till läroboken att diskutera vem som var fanatisk? Detta segment innebär att författarna förenklar både mordet på Gandhi och hans mördares motiv.

Vad gäller kvinnor kan citatet på föregående tala för sig själv.⁷⁸ Det är ett anakronistiskt påstående, som skildrar kvinnan som dåtida och nutida aktör samtidigt, utan någon åtskillnad. Där historieböckerna i alla fall försökte skildra Indira Gandhi som en stark kvinna har religionskunskapsböckerna helt valt att skildra kvinnan som ”jordmån för mannens säd”. Med andra ord en minst sagt mörk bild av kvinnans roll i Indien.

Det är svårt att finna positiva aspekter i texten bortsett från att författarna i viss mån anser att det ändå finns en mobilitet i hinduismen och inom kastsystemet. Gandhi representeras också och ger religionen en fredlig sida.

Tro i tid och rum, 1986

Liksom föregående lärobok och i motsats mot historieböckerna skildrar även denna religionskunskapsbok hinduismen mer tematiskt än endast kronologiskt. Liksom föregående bok skildras hinduismen kortfattat historiskt i sitt teoretiska initalskede för tusentals års sedan. Sedan följer skildringar av grundregler och levnadsregler. Kastsystemet kan ses bland dessa. Gandhi är sammankopplad till skildringen av kastsystemet. Vad gäller kvinnor representeras dessa lika lite som i föregående religionskunskapsbok.

Boken skildrar kastsystemets grunder kortfattat. När det samtida kastsystemet och traditioner skildras placeras problematiken i denna kontext:

---

⁷⁶ Rodhe, Sten, Bååth, John A, s 46 f

⁷⁷ Rodhe, Sten, Bååth, John A, s 52

⁷⁸ ibid

Allt detta betyder inte att kastsystemet skulle vara avskaffat i Indien. Fortfarande umgås och gifter man sig i samma kast, och iakttar invecklade renhetsregler i umgänget mellan kasterna.⁷⁹

Kastsystemet ses med andra ord som oförändrat och liksom i föregående böcker ses kastsystemet och traditionen som ett system av strikta renlighetsregler som reglerar umgänge, giftermål och det mesta i samhället. I följande citat menas även:

På landsbygden sover män och kvinnor i skilda rum. Sexuellt umgänge får man smyga sig till. Att visa sig naken är tabu även inför sin make. Avståndet mellan svensk och indisk syn på dessa frågor är onekligen stort.⁸⁰

På samma sätt finns även i detta citat en bild av det indiska samhället som ytterst strikt kring sexualmoral och tabun. Det är tydligt hur levnadsregler även i denna religionskunskapsbok blir huvudfokus. Att Indiens befolkning skulle ökat från cirka 380 miljoner till cirka 800 miljoner invånare⁸¹ mellan Indiens frigörelse fram till 1986 då denna bok skrevs, utan gränsöverskridningar över kastgrupper känns högst osannolikt. Umgänge över kastgränserna har naturligtvis också regler men det betyder inte att sexuellt umgänge generellt är en fråga om ”smygande”.⁸² Renlighetsreglerna som presenteras i läroboken för umgänge mellan kastgrupper och regler kring sexuellt umgänge är med andra ord mycket osannolika. Vad som är tydligt är försöket att visa på skillnader mellan Sverige och Indien, vilket verkar vara syftet med denna diskussion om sexuella regler och tabun.

På sista sidan har kapitlet diskussionsfrågor där två frågor gjorde mig nyfiken. Den första säger ”1. Det sägs att tre ord som i vårt språkbruk börjar med bokstaven *k* förenar alla hinduer. Vilka kan de vara?” Naturligtvis menar författarna ko, kast och karma - ännu ett påstående som blir absurt. Den tionde frågan kan man säga är klumpigt formulerad och inte precis öppen för en diskussion ”10. Vad skulle kunna vara positivt och av värde i kastsystemet?”.⁸³ En tydligt ledande fråga.

---

⁷⁹ Löwgren, Arne, Ahlberg, Bo, Ryberg, Lars, *Tro i tid och rum*, Stockholm 1986, s 30

⁸⁰ Löwgren, Arne, Ahlberg, Bo, Ryberg, Lars, s 31

⁸¹ *Svensk Uppslagsbok*, Förlagshuset Norden AB, Malmö, band 14, 1950, s 253; *Nationalencyklopedin*, Bra Böcker AB, Höganäs, band 9, 1993, s 397

⁸² Olsson, 1988, s 161 ff, s 250 f, 256 ff

⁸³ Löwgren, Arne, Ahlberg, Bo, Ryberg, Lars, s 33

Kvinnans position skildras dystert även i denna bok. ”Majoriteten av kvinnor hör till de fattigaste av fattiga (...) Cirka 80 % av dessa kvinnor är analfabeter” menar boken och förklarar vidare att ”Kvinnan betraktas som mannens egendom och denna kvinnosyn lever vidare”. Boken menar också att ”att gifta om sig efter mannens död har inte varit omöjligt”.⁸⁴

Men det uppstår en logisk miss i definitionen av fattigdomen hos kvinnor. Om de å ena sidan är ”mannens egendom” och å andra sidan ”de fattigaste av fattiga”, så bör det också betyda att deras män då är fattiga och att lika många män är drabbade av fattigdom. Men författarna argumenterar även för att änkorna kan ha det relativt bra även efter mannens död. Vidare kan man också visa på att man från och med 80-talets kunde förse många kvinnor med utbildning och arbete⁸⁵ i majoriteten av Indiens regioner. Samhället må ha varit aningen mer ojämnt 1986 än vad det är idag, men samtidigt är ojämlikheter det enda som presenteras och inte några former av förändring. Samhället förblir skildrat som högst statistiskt på grund av traditioner och kastbundenhet.

De senare läroböckerna 2007-2011

När man läser de nya läroböckerna är de stora förändringarna märkbara. Man kan se hur begrepp som tradition, kastsystemet och skildringar av kvinnans ställning inte längre skildras lika ahistoriskt. Man kan däremot också snabbt se hur betoningen på kolonialismen minskat rent generellt. Istället skildras framförallt Indiens ekonomiska framfart efter dess frigörelse och självständighet.

Globaliseringsperspektivet har på flera sätt ersatt de tidigare historieböckernas försök att argumentera om klass- och kastskillnader, medan religionskunskapsböckerna numera får bära det stora politiska budskapet kopplat till kastbekymmer, tradition och religion. Dessvärre är perspektivet i religionskunskapsböckerna mindre förändrat om man jämför med de äldre böckerna och bär samma anklagelse tendenser gentemot traditioner och kast som tidigare läroböcker. De äldre läroböckernas försök till ett klassperspektiv har, i mångt och mycket, ersatts av försöket till berättande historia med en starkare förankring i globalisering. Gandhi markerar även under 2000-talet positiva humanistiska värden. Likaså är han böckernas huvudpunkt för multikronologier. Hans

---

⁸⁴ Löwgren, Arne, Ahlberg, Bo, Ryberg, Lars, s 30 ff

⁸⁵ Med ordet *arbete* syftar jag i detta stycke framförallt på arbete som kan leda till självförsörjning och inte hushållsarbete. Naturligtvis anser jag att hushållsarbete också är ett arbete och inte mindre värt.

fredlighet och hans styrka ses som goda ideal eleven ska relatera till. Men istället har Indira Gandhi helt försvunnit ur läroböckerna, vilket kan upplevas som mycket förvånande å ena sidan, men samtidigt förstår man efter historiens ambivalenta bild av premiärministern, att författarna har omvärderat hennes roll. Men gör det hennes roll mindre historiskt viktig? Istället för att omvärdera henne har de uteslutit henne helt. Vad som också är mycket tydligt är hur religionskunskapsböckerna får ett tyngre lass att bära både informationsmässigt, medan senare historieböckernas texter är markant kortare än de äldre historieböckernas.

Vad som också är mycket tydligt är att begreppet överbefolkning inte längre finns med i böckerna när samhällsproblem och samhällsutveckling skildras. Detta fokus känns förmodligen inte längre aktuellt i skildringen av samhället i jämförelse med globaliseringen och den ekonomiska framfarten. Man kan också i läroböckerna skönja ett förhållningssätt mot hinduism, tradition och kastsystemet som inte längre är lika kritiskt, men detta i bemärkelsen att man historicistiskt förväntar sig att kastsystemet är på väg att upplösas. Läroboksförfattarna förväntar sig att globaliseringen och moderniseringen kommer att slipa bort de ojämlikheterna. Om begreppet överbefolkning var 80-talets stora fokus i historie- och religionskunskapsböckerna är globaliseringen och dess, enligt läroboksförfattarna, goda effekter möjligen 00-talet och 2010-talets stora fokus i läroböcker.

Utifrån de perspektiv jag nämnde, när jag undersökte de äldre läroböckerna, kommer jag på samma sätt undersöka de senare läroböckerna. Begrepp som *tradition*, *kolonialism*, *kastsystemet* och *globalisering* blir mina främsta tematiska infallsvinklar i analysen, men även *kvinnans ställning* kopplad till kastsystemet, globalisering och traditioner.

Läroböckerna för historia

Perspektiv på historien, 2009

En nämnvärd förändring som skett i historiebokens sätt att strukturera jämfört med de äldre böckerna, är betoningen på berättande historia och tydligare multikronologier. Läroboken skildrar Indien från kolonialismen och avslutas i nutid, där nutid tydligt är definierat som nutid på ett sätt de äldre böckerna undvek. Kolonialismen beskrivs kort, medan Gandhis frihetskamp tar upp större delen i kapitlet i skildringen av Indiens historia. Detta skiljer sig inte mycket från de äldre böckerna. Vad som skiljer sig är tätheten av värden kopplade till Gandhi. Kring avkolonialiseringen skildras just Gandhis som person och kamp lite mer ingående än föregående läroböcker. Han blir mer människa än bara en symbol eller markör för värdegrund i jämförelse med de tidigare böckerna.

Vad gäller kastsystemet och traditioner finns det inte heller längre kvar samma sorts anklagelsestendenser gentemot Indien som religiöst och traditionellt oförändrat som i de äldre böckerna. Gandhi är den aktör genom vilken man främst skildrar kastsystemet. Vad man framförallt bör notera är att man i denna lärobok försöker skildra kastsystemet som något föränderligt.

Den tydliga skillnaden är dock också att man snart också anländer till nutid och fokus på globalisering. Författarna talar om ”De nya industrimakterna” och ”en snabb och uthållig tillväxt” får sammanfatta Kinas och Indiens moderna ekonomi.⁸⁶ På många sätt det lilla fokus som fanns på klass- och kastklyftor därmed med sin frånvaro, om man jämför med de äldre böckerna. Istället skildras globaliseringen som dess förenande faktorer, som enligt författarna krymper både avstånd och skapar gemensamma referensramar:

Samtidigt som de geografiska avstånden krymper växer världen samman kulturellt. I den allra fattigaste by i Indien eller Afrika finns idag en TV som visar bilder från hela världen. (...) En gemensam referensram har växt fram som vi alla kan relatera oss till som världsmedborgare. Världen har blivit mindre – eller större. Det beror på hur man ser på det.⁸⁷

På flera sätt talar man, som i ovanstående citat, om homogeniserings- och moderniseringsprocesser och globaliseringens effekt på människor och att de vill förvandlas till världsmedborgare. En ”gemensam referensram” har vuxit fram, menar författarna. Världsmedborgare verkar inte behöva debattera kast enligt författarna. Det finns inte heller några riktiga problem skildrade i läroboken av hinduism och modernisering. Det blir tydligt hur denna del av kapitlet ersätter många former av kritik mot kastsystemet de tidigare böckerna i alla fall försökte ägna sig åt. Dessa försök till kritik, där ett klassperspektiv ansågs viktigt må ha aningen varit anklagande, men det var i alla fall ett försök att skildra Indiens svårigheter. I de senare läroböckerna tenderar istället framställningen att likna historicism. Texten innehåller påståenden som verkar som uteslutande eller skapande av en gemenskap. Om vi inte kan relatera till denna ”gemensamma referensram”, är vi då inte världsmedborgare?

Vad gäller kvinnor har de nästan helt uteslutits ur texten, om man bortser från ett par bilder. Här har med andra ord inga större förbättringar skett, snarare en försämring. Indira Gandhi lyser

---

⁸⁶ Nyström, H., Nyström, L., Nyström, Ö., s 347

⁸⁷ Nyström, H., Nyström, L., Nyström, Ö., s 353

nämligen med sin frånvaro och trots den starka betoningen på jämlikhet i texten, förankrad i globaliseringen, får vi aldrig riktigt se kvinnor som aktörer i den indiska historien eller globaliseringen.

Det finns dock positiva sidor av denna lärobok. Först får man nämna det vidgade multikronologiska perspektivet, skildringen av Gandhi och betoningen på frihetskampen. Det blir tydligt att man inte längre anser att kast endast är en begränsande faktor utan också något som kan utvecklas. Dessvärre stannar resonemanget just där. Globaliseringen tas upp och läroboken ger en starkare förankring i nutid, när nutid väl skildras.

Milstolpar, 2007

Liksom den nyss nämnda historieboken sker den nämnvärda förändringen i historiebokens sätt att förmedla värden genom tydligare multikronologier. Framförallt skildras kolonialismen, om än kort, medan Gandhis frihetskamp utgör huvuddelen av kapitlet. Liksom i föregående bok kan man lätt koppla Gandhi till värden som demokrati, jämlikhet och de människovärden han försökte förmedla. Multikronologier blir även här synliga. Vid skildringen av avkolonialiseringen står Gandhi i spetsen och blir också här mer av en människa än bara ett simpelt sätt att förmedla värden.

Läroboken skildrar kolonialismen lite mer problematiserande än tidigare läroböcker, som en process som leder till att Indien ”avindustrialiseras” och hur denna påverkar Indien mot en miserabel ekonomi.⁸⁸ Detta gjorde inte tidigare läroböcker och inte heller den nyss nämnda senare läroboken för historia. Man förklarar hur Indiens system kollapsar och att inte endast kast är faktorn som drivit på obalansen utan också skapandet av klasser under kolonialismen.

Vad gäller traditioner och de element av kritik, som riktades mot kastsystemet i de äldre läroböckerna, är snarare hela skildringen av kastsystemet försvunnen, om man bortser från Gandhis frihetskamp, där man endast kortfattat berättar att han kämpade emot kastligt förtryck.⁸⁹

Läroboken beskriver också likt föregående lärobok helt okritiskt den sydasiatiska tillväxtjakten och globaliseringen från 1990-talet och framåt.⁹⁰ På de flesta vis är skildringen i denna mycket likt den föregående historiebokens. På flera vis skildras globaliseringen som den faktor som kommer att

---

⁸⁸ Alm, Lars-Göran, *Milstolpar*, Stockholm, 2007, s 308 f

⁸⁹ ibid

⁹⁰ Alm, 2007, s 347

lösa de flesta problem i samhället.⁹¹ Problematiken med att tolka denna läroboks innehåll är att hela texten som skildrar Indien är ytterst kort och historicistisk.

De goda sidorna med denna lärobok är att den problematiserar Indiens koloniala period och dess avindustrialisering. Den visar också att klasser skapas i denna process. Genom tydliga multikronologier, som också finns med vid skildringen av Indiens frigörelse och kring Gandhi vidgas perspektivet i boken.

Läroböckerna för religionskunskap

En Mosaik, 2009

En Mosaik är uppbyggd tematiskt liksom de äldre böckerna i samma ämne. Boken skildrar först hinduismens grunder. Gandhi och kvinnors ställning i samhället representeras, om än flyktigt. Även här, liksom de äldre böckerna, är bokens huvudfokus framförallt levnadsregler som utgör den största delen av kapitlet, tillsammans med förklaringen av begrepp kopplade till grundläggande trosföreställningar.

Liksom i de äldre läroböckerna skildras kastsystemets fyra kastgrupper. Boken påpekar också att ”kasttillhörigheten avgör vilka uppgifter man har i livet och vilka regler man måste följa”. Synen på tradition och kast är med andra ord mycket lik den i de äldre böckerna. Författarna menar vidare att ”Stora ansträngningar görs för att upphäva konsekvenserna av dessa gamla traditioner”.⁹² Kastsystemet sammanfattas framförallt kortfattat.

Lite längre fram påstår läroboken att ”Det finns inom den hinduiska tankevärlden en spänning mellan ickevåldstänkandet och krigarkastens samhällsplikt, att utöva våld”⁹³. På så vis påstår läroboken att kastgrupper på grund av deras namn (varnas) har en skyldighet att utöva vissa roller och tjänster. Som jag tidigare presenterat är kastnamn och samhällstjänster oftast inte längre kopplade till varandra. Alla brahminer är inte präster och alla från krigarkasten, gatusoparkasten eller för den delen slaktarkasten måste inte längre vara krigare, gatusopare eller slaktare.⁹⁴ Är det skäligt att tro att krigarkasten består av människor med en inre konflikt, mellan ”ickevåldstänkandet” och viljan att ”utöva våld”, beväpnade med både blödighet och ett svärd? Det låter en aning neurotiskt.

---

⁹¹ ibid

⁹² Jansson, Olov, *En Mosaik, Religionskunskap A*, Bonnier Utbildning, Stockholm 2009, s 126

⁹³ Jansson, Olov, s 130

⁹⁴ Srinivas, 1999, s 455

Dessutom måste man väga in tidigare forskning, som visar att även andra kaster kan imitera varandras plikter och ritualer.⁹⁵

Kvinnans position enligt traditionen skildras också som att ”Historien visar att kvinnans ställning inte förbättrats genom en allmän vördnad för kvinnliga gudagestalter. Trots dessa är kvinnans ställning på de flesta håll i den hinduiska världen svag”.⁹⁶ Kvinnors tillbedjan av gudagestalter skildras som den enda vägen för kvinnor till bättre ställning. Inget nämns om feminism, fackförbund eller kvinnans kamp i ett klassamhälle; faktorer som man, genom tidigare forskning, vet är representativa för hinduiska kvinnor i modern tid oavsett kasttillhörighet.⁹⁷ Den hinduiska kvinnan framställs således som passiv.

Däremot finns bilder på hinduiska kvinnor, både i och utanför Indien, i en nutida kontext. De är inte längre satta i bakgrunden utan i huvudfokus. Detta en minimal förändring, men den bör invägas då tidigare böcker ofta inte ens visade kvinnor i bildform. Man kan i boken se fria kvinnor som talar i både mobiltelefoner och rör sig i arbetsroller i typiskt manliga sfärer. Naturligtvis kan man ändå vara kritisk till denna skildring av frihet och kvinnlig emancipation. Konservativa indiska traditioner och nya västerländska arbetsroller kan gå hand i hand och förändringen behöver inte alls indikera egentlig frihet eller förändring av gamla traditioner.⁹⁸ Bilderna kan därför ibland kännas som en ytlig förändring.

Religionskunskap för gymnasiet, 2009

Även *Religionskunskap för gymnasiet* har ett tematiskt upplägg. Boken skildrar först hinduismens grunder, liksom föregående lärobok. Både Gandhi och kvinnor och deras ställning representeras här om än lika flyktigt som i föregående bok. Bokens huvudfokus, likt både tidigare och senare böckers, är framförallt fokuset på hinduismens levnadsregler, renlighetsregler och trosföreställningar.

I denna lärobok skildras kastsystemet kort och som föregående lärobok, om än ännu kortare. I denna lärobok görs istället fler utsvävningar och boken tar sig en stor frihet att tolka:

---

⁹⁵ Srinivas, 1957, s 10 ff

⁹⁶ Jansson, Olov, s 130

⁹⁷ Lindberg, 2001, s 336

⁹⁸ Rogers, s 79 ff

Traditionellt är det indiska samhället indelat i grupper som kallas kaster. Det finns en strikt rangordning mellan dem, från högt till lågt. Man föds in i föräldrarnas kast och man kan inte byta till någon annan kast under sitt liv.

Kasterna är delvis knuta till yrken. Skräddare, snickare, präster och andra yrkesgrupper utgör normalt var sin kast inom en region.⁹⁹

På många sätt påminner bokens innehåll om de äldre läroböckernas mindre bra aspekter. Man sätter nästan likhetstecken mellan kaster och regioner och mellan yrkesroller och kastnamn. Dessutom säger texten att ”yrkesgrupper utgör normalt var sin kast inom en region”, vilket är fullkomligt absurt, om man dels ska utgå från hur det moderna indiska samhället ser ut idag med sin stora spridda yrkesspecialisering och den stora bredd av tjänster.¹⁰⁰

Så länge som hinduismen funnits har kastväsendet varit en viktig del av den. Men idag är all diskriminering på grund av kasttillhörighet förbjuden i lag. Även de lägsta och mest föraktade grupperna, de ”oberörbara”, har samma lagliga rättigheter som alla andra indier.¹⁰¹

Texten har en viktig poäng och vågar visa att lag och förtryck inte alltid går hand i hand, men att kalla en grupp för ”den mest föraktade” på grund av deras låga kasttillhörighet för att sedan säga att dessa ”har samma lagliga rättigheter” är lite att trampa vatten. Som tidigare poängterat har de lågkastiga ofta stora problem i samhället än idag. Att de skulle utgöra de ”mest föraktade” beror däremot på vilken annan kastgrupp man frågar. Brahminerna är inte så olika de lågkastiga som utsatt minoritetsgrupp och ibland likaså kan vara en av de mest föraktade kastgrupperna. Om man tillskillnad från läroboken utgår från både historia och verkligheten förstår man snart att ”anti-brahmanism”, det vill säga förföljelser och våld mot brahminkasten sträcker sig hundratals år bakåt i historien.^{102 103}

Vidare anser författarna att kastsystemet innebär strikta regler:

---

⁹⁹ Alm, Lars-Göran, *Religionskunskap för gymnasiet*, Stockholm, 2009, s 31

¹⁰⁰ Srinivas, 1999, s 455

¹⁰¹ Alm, Lars-Göran, *Religionskunskap för gymnasiet*, Stockholm, 2009, s 31

¹⁰² Prasad, Durga, *History of the Andhras up to 1565 A. D.*, Guntur, 1988, s 180

¹⁰³ Mendelsohn, Oliver; Vicziany, Marika, *The untouchables: subordination, poverty, and the state in modern India*, Cambridge, 1998, s 4 ff

Fast kastsystemet har fortfarande stor betydelse för vardagslivet. Man gifter sig inom sin kast. Man umgås främst inom sin kast, särskilt när det gäller att äta, dricka och röka tillsammans.

Prästkasten bemöts med stor respekt för sin renhets skull. Varje dag måste de ägna flera timmar åt reningsriter. De ”oberörbara” undviks därför att de betraktas som orena. Traditionellt har de arbetat med att hämta sopor, slakta djur, ta hand om döda djur och tillverka lädervaror. Men numera kan de ha andra yrken.¹⁰⁴

I detta citat görs en del starka ordval. Vardagslivet skildras som både strikt och stelt. Kastgrupper kan inte med lätthet äta tillsammans enligt författarna. Är det skäligt att tro att indier alltid har möjligheten, i ett av världens mest trångbebodda länder, att leva efter dessa renlighetsregler kring umgänge? Och för det tredje skildras vardag och äldre traditioner i texten ofta utan någon distinktion, vilket gör att texten blir anakronistisk. Naturligtvis kan en sådan skillnad vara hårfin. Men vems vardagsliv är det boken skildrar? Här kan man utifrån tidigare forskning återigen diskutera om Indien är ”Samhället i vilket man inte umgås”.¹⁰⁵ Detta placerar nämligen gymnasieeleven i den situationen att han i värsta fall förstår mycket av informationen som skildrar traditioner som nutida bruk, eller för den delen vardagligt bruk, för alla kastgrupperna. Kort och gott är texten på flera sätt en anakronistisk framställning som inte gör någon åtskillnad mellan dåtid, nutid, tradition och vardagsbruk.

De positiva aspekterna i texten är hur den använder Gandhi för att visa hur religion, tradition och kast kan förändras. Den försöker visa att lågkastiga, om än med svårigheter, numera ges samma rättliga rättigheter som de andra kastgrupperna. Men å andra sidan visar den ofta upp just motsatsen och skildrar samhället som statiskt. Religionen och traditionen skildras som förtryckande och statisk, där kast- och arbetsroller regionalt ärvs generation efter generation utan yttre påverkan. Vad gäller kvinnor är de knappt representerade alls annat än genom ett par få bilder på traditionellt klädda kvinnor i religiösa sammanhang.

---

¹⁰⁴ Alm, Lars-Göran, *Religionskunskap för gymnasiet*, Stockholm, 2009, s 31

¹⁰⁵ Olsson, 1988, s 161 ff, s 256 ff

4. SLUTDISKUSSION

Även denna jämförande analys kommer jag att jämföra läroböckerna utifrån teman jag tidigare nämnt: *kastsystemet*, *tradition*, *kvinnans ställning*, *kolonialism*, *överbefolkning* och *globalisering*. Jag kommer också att granska hur *värden* och *värdeskapande* sker i läroböckerna. Jag kommer också argumentera för att tidigare forskning och mina resultat kan visa på att läroböcker ingår i ett större sammanhang i globaliseringsdebatten, genom att vara både orsak och verkan.

Vi som läser detta år 2011 kan naturligtvis hötta med fingret åt 1980-talets läroböcker och påpeka hur mycket bättre vi vet idag. Detta är en sanning med modifikation. 1980-talets läroböcker är skrivna med andra fokus. De senare böckerna ger en klart positivare bild av hinduismen, men allt är inte förbättrat, vilket jag snart kommer att visa på. Hinduismen görs lättbegripligare i de senare läroböckerna. *Analfabetism*, *okunnighet* och *överbefolkning* är termer som helt försvunnit ur framställningarna att fokus placerats på andra saker som *ekonomiska framsteg* och *globaliseringen*. Just överbefolkningsdebatten och globaliseringsdebatten kan ses som respektive två olika decenniernas respektive huvudfokus. Istället för att fokusera på sociala problem i det indiska samhället, har man genom ett högst neoliberalt synsätt på globalisering och ekonomi, valt att fokusera på en framstegsmodell där modernisering och homogenisering raderat traditionens effekter. Världsmedborgarskap, universiella referensramar och bättre kommunikation ses, enligt läroboksförfattarna, som självklarheter i de senare läroböckerna.

Genom min undersökning har jag visat på, och ska vidare redogöra för, att framställningen av *kast* och *globalisering* förändrats över tid. Jag har också visat att vissa begrepp över tid exkluderats och att vissa begrepp tillförts. Vissa begrepp har feltolkats för att senare revideras medan andra befinner sig i samma feltolkningsmönster. Andra begrepp som representerades i båda huvudämnena under 1980-talet, däribland *kast*, har däremot i de senare läroböckerna förpassats bort till främst religionskunskapsböckerna. Från att ha befunnit sig i båda skolämnenas läroböcker befinner begreppet *kast* sig främst i ett ämnes läroböcker. Inom historieämnet har det neoliberala ekonomiska perspektivet blivit rådande, medan *kast* endast förklaras ingående i en religiös kontext i religionskunskapsböckerna med en betoning på tradition, levnadsregler och tabun. *Kast* har alltså i de senare läroböckerna, reducerats till något som nästan endast kan förstås i en religiös kontext.

Tidigare forskning poängterar att det har skett ett långvarigt missförstånd i komparationen mellan kast och klass i historieskrivningen. Kast inte endast kan förstås som ett religiöst fenomen, varken under kolonialismens eller under postkolonialismens. Klasssystemet vägs inte in när det gäller de allianser som sker mellan dominerande klassgrupper och aktörer.¹⁰⁶ Detta försök att väga in klassperspektiv och resursperspektiv skedde på ett klumpigt sätt i de äldre böckerna, medan de nya läroböckerna inte ens använder termen klass, för att istället fokusera på globaliseringens under, homogenisering och världsmedborgarskap. Detta gör att de spår på bilden av kast och tradition som statistiskt och ekonomisk tillväxt som något som skapar rörlighet för samhället. En västerländsk hegemoni och strävan efter en sådan värderas högre än en indisk.

Gamla föreställningar om traditioner, kast, kastgruppers samhällsplikter låsta till kastnamn, regioner och yrken lever också kvar i läroböckerna. Idéer om *kastendogami* är något som ännu inte försvunnit ur framställningarna. Oftast visas extremfall upp i båda decenniernas läroböcker, där endast lägre och högre kaster skildras och där samhället och traditionen står för ett evigt förtryck, samt att alla accepterar denna ordning. I få fall skildras några andra kastgrupper än brahmniner, krigarkasten och de lägsta kastgrupperna. Däremot poängterar man att det finns tusentals andra grupper, men ingen av dessa nämns annat än kopplade till yrken. I mångt och mycket utgår man från moralfilosofiska skrifter, inte olik orientalisterna, i båda decenniernas läroböcker, snarare än det indiska samhället. Tidigare forskning om kastsystemets flexibilitet, genom olika kastliga dominanser eller genom skapande av kastliga allianser rimmar inte med läroböckernas innehåll.¹⁰⁷ Forskning kunde redan för sex decennier sedan påvisa att kastsystemet kunde och kan vara rörligare än läroböckerna framställer det som. Inte någonstans skildras tydligt den indiska medelklassens komplexa materiella och ekonomiska framväxt, som en kolonial produkt av globalisering. Denna skildrar däremot tidigare forskning.¹⁰⁸

Den upprepade betoningen och framställningen i läroböckerna av/på traditioner, för båda decennierna, är ofta felaktig. Är det skäligt att tro att många indier skulle akta sig för varandra när de går på en trång folkfylld gata eller när de färdas i en proppfylld buss? Skulle sjukhus, frisörsalonger/skönhetssalonger, sjukvården, moderna mataffärer, restauranger eller platser, där man utövar direkt, eller indirekt kontakt med exakt alla kastgrupper, kunna neka andra kastgrupper?

---

¹⁰⁶ Viswanath, s 145 ff

¹⁰⁷ Srinivas, 1957, s 96, s 98

¹⁰⁸ Liddle & Joshi, 1986; Lindberg, 2001

Historiker visar att både en traditionell och en modern ekonomi innebär att kastgrupper tvingas jobba under samma tak, även om deras uppgifter och rättigheter må ha varit kastbundna.¹⁰⁹ Men detta kan faktiskt projiceras på samhället i stort. Det går inte att undvika kastgrupper i det indiska samhället, bland annat på grund av den moderna ekonomin. Likaså argumenterar tidigare forskning för att gammaldags ekonomiska relationer och sociala hierarkier börjar upphävas på grund av den moderna ekonomins intåg och dess krav på mobilitet, yrkesspecialisering och direkt samarbete.¹¹⁰

Skildringen av kvinnans roll, som ägd av mannen, enligt läroböckerna och kastsystemet som värdekonserverativ bevarare, skildrar framförallt en uråldrig värld. Representationen av termer kopplade till kvinnoförtryck och sexualmoral, visar upp Indien som ett sexistiskt och förtryckande land befolkat av passiva kvinnor. Att kvinnor kan utmana det standardiserade idealet genom att engagera sig i fackförbund och andra verksamheter skildras inte i något av decennierna. Framställningen av kvinnans roll som endast en social spelpjäs, lydig, passiv, opolitisk, kastligt, religiöst förtryckt och nerpressad av religiösa plikter känns kontraproduktiv. Den missar faktiskt kvinnans kast- och klasskamp historiskt. Kvinnans ställning är komplicerad och förtryck är vanligt i Indien, men den kast- och klassmedvetenhet kvinnor bevisligen kan ha, som bland annat tidigare forskning konstaterat¹¹¹, överensstämmer inte på något vis med läroböckernas framställning. I en sådan kontext sätts inte kvinnan in i ett nutida klassperspektiv, utan framställs som passiv, på grund av både religion, tradition men också en ovilja till förändring. Möjligen finns det en intention att kontrastera den indiska kvinnan mot den svenska, i försöket att skapa nationella svenska värden. Genom ahistoriska skildringar sker värdeskapande i historien vad beträffar kvinnans ställning i Indien. Problematiken är att både kvinnans roll i det indiska samhället och samhället i stort bedöms utifrån samma ahistoriska grunder. När dessa värden kontrasteras mot den svenska historien för gymnasiet, som bland annat visar upp kvinnans frigörelse, förefaller Indien som ett förtryckande, sexistiskt och primitivt land.

Böckerna presenterar både Mohandas Gandhi som en förgrundsgestalt och kritiker av kastsystemets traditioner och förtryck. Det är dock först i de senare böckerna hans blir föremål för multikronologier, medan han i båda decennierna är en värdeladdad symbol. Indira Gandhi är också en viktig person enligt författarna av de äldre böckerna. Den goda effekten av att inkludera Indira

---

¹⁰⁹ Lindberg, s 334; Liddle; Joshi, 1986

¹¹⁰ Srinivas, 2003, s 455

¹¹¹ Lindberg, s 336

Gandhi är att kvinnor inte endast skildras som kastligt och religiöst bunden egendom. Kvinnor kan nå ledande positioner (om än utan samma förutsättningar och möjligheter som män). Men det är viktigt att väga in dessa värden. I de äldre böckerna skrevs det om Indira Gandhi. I de senare böckerna har hon upphört att existera. Indira Gandhis historiska roll i kast- och fattigdomsfrågor är allmänt känd och kan inte förminskas. Det är inte oproblemiskt att skriva om henne däremot, men att de senare böckerna uteslutit henne är direkt oroväckande. Hon var en problematisk person att skildra rent historiskt, men ändå historiskt viktig. Uteslutandet kan ha att göra med de äldre läroböckernas förankring i överbefolkningsdebatten, i vilken Indira Gandhi var en viktig aktör. Hennes ibland dubiösa insatser har förmodligen ifrågasatts i de senare läroböckerna. Kanske har hon just därför uteslutits. Men om varenda person i historien som omvärderades uteslöts, skulle inte historieskrivningen blir aningen fragmentarisk, ahistorisk och torftig då?

Under 1980-talet var det uppenbarligen inte lika populärt att skildra historien och samhället multikronologiskt, vilket historikern Niklas Ammert påpekar nyttan av. Framtidsperspektivet förblir osynligt. Det finns framförallt en dåtid, knappast en direkt nutid och sällan en framtid i de böcker Ammert undersökt. Böckerna i båda skolämnena jag undersökt (och även som komplement till varandra) stämmer överens med Ammerts slutsatser.¹¹² Multikronologi innebär vidare, att genom alla dessa perspektiv skapa historiemedvetande hos eleven och sätta dennes samtid, elevens medvetande och elevens omvärld i en kontext - att den ges bilden av en utvecklingskurva eller och kan påvisa på en ständig process. Detta ger en bild av att ”det nya samhället skapas av människor” som inte ”endast har att passivt vänta in förutbestämda händelser”, menar Ammert.¹¹³ Ammert menar också att ”En deterministisk världsbild framstår då mer som mystik och religiös”.¹¹⁴ Skildringen av hinduismen i de fyra äldre läroböckerna skildras delvis som ett samhälle med en starkt deterministisk underton – ett samhälle delvis bortom räddning på grund av tradition och kastsystemet. Indien skildras som ett samhälle utan möjlighet till utveckling på grund av religionens både avintellektualiserande effekter, religionens kontroll över människans moral och folks kompletta acceptans mot dessa regler. Detta inkluderar bara ett perspektiv om ens något - dåtidens. All historia är i regel en avspeglning av både vår tid, politik och våra värden, dessa värden utgör en brygga som

---

¹¹² Ammert, s 218

¹¹³ Ammert, s 125

¹¹⁴ ibid

”binder samman tidsperspektiv”, menar Niklas Ammert.¹¹⁵ Gandhi kan ses som ett exempel på värdeskapande aktör i en multikronologi, som innebär ett värde även idag anses viktigt.

I de senare läroböckerna finns även Gandhi kvar, men nu med en större och komplettare multikronologi. Däremot löser man alla de andra sociala problemen som skildrades i de äldre läroböckerna genom en acceptans av en västerländsk ekonomisk globalisering och tankehegemoni – i kontrast mot kritiken mot indiska traditioner som ansågs hämmande i de äldre böckerna. Globaliseringen ges direkt goda värden. Läroböckerna manar till att vi ska relatera till Indiens framsteg och inspireras av neoliberalismen på samma sätt som vi ska inspireras av Gandhi, då även vi är en del av processen. Globaliseringsprocessen ses som en direkt utveckling av det indiska samhället utan några direkta konsekvenser. På flera sätt blir det desto mer historicism än historia när kommande processer skildras, starkt kopplade till värden, snarare än historisk fakta. Läroböckerna tenderar istället att i texten skapa påståenden, som verkar som uteslutande eller skapande av en gemenskap. Om vi inte kan relatera till denna ”gemensamma referensram”, är vi då inte världsmedborgare?

Man kan enligt både Friedmans och Wolfs tankegångar mena på att globaliseringen och världssystemet sträcker sig långt bakåt i historien, samt att de många olika hegemonierna inte ter sig speciellt annorlunda. På samma sätt som kolonialiseringen av Indien innebär dagens globalisering ett försök att modernisera och homogenisera samhället, vilket oundvikligen innebär skapandet av eliter och klassklyftor.¹¹⁶ Genom polarisering, identitetskris, fragmentering av samhället, konflikter om ekonomiska och sociala resurser uppstår olika former av våld menar Friedman. Eliter, lokala eliter, marginaliserade grupper, arbetslösa med flera skapar olika former av konflikter med andra grupper i den hårda konkurrensen om olika former av resurser och identitetsfrågor.¹¹⁷ I likhet med Friedman kan man i annan forskning också visa på hur marginaliserade grupper och andra grupper måste konkurrera i den nya hårda ekonomiska situationen i globaliseringens Indien. Direkt våldsamma reaktioner uppstår i den nya kulturen mellan lågkastiga tamiler och den välbärgade västerlandsinspirerade medelklassen. Snarare än att globaliseringen skulle utjämna de kast- och klassmässiga skillnaderna, som läroböckerna talar om, förstärks dem.¹¹⁸

---

¹¹⁵ Ammert, 2008, s 72 f

¹¹⁶ Wolf 1982; Friedman, 1994

¹¹⁷ Friedman, s 25 ff

¹¹⁸ Rogers, 2010; Liddle; Joshi, 1986

I mångt och mycket visas världen i läroböckerna, utifrån en västerländsk tankehegemoni, upp som ett system med världsmedborgare med en gemensam referensram utan konflikter. Wolf menar att det finns en tankestruktur i västvärlden som innebär att väst ofta ses som en "självständig entitet" som kan ställas emot en annan föreställd entitet, nämligen "den tredje världen".¹¹⁹ Genom västvärldens moderniserings- och homogeniseringsprojekt på sin omvärld, framförallt den tredje världen, kommer väst under historiens gång att uppfatta dessa nationer som hindrade i utvecklingen, på grund av sina "traditioner", menar Wolf.¹²⁰ Detta fostrande homogeniseringsförsök kopplat till moderniseringen av omvärlden är en direkt effekt av västvärldens missförstånd att de själva skulle vara en fristående entitet, menar Wolf.¹²¹ I anslutning till detta kan man också vända på perspektivet och tillägga att den världsmedborgarskapstanke, som råder i både läroböckerna och i själva globaliseringstanken, också innebär ett försök att se alla som likvärdiga. I grund och botten en bra tanke. Samtidigt är det naivt att tro att alla lever med samma förutsättningar och möjligheter i världssystemet. Historien visar på den totala motsatsen.

Hur stämmer då slutligen de nya läroböckerna överens med Lpf94? Här nämns som tidigare påpekat att "ett internationellt perspektiv i utbildningen är viktig för att se den egna verkligheten i ett globalt sammanhang".¹²² Lite längre fram menar Lpf94 som också tidigare poängterat:

Skolan ska sträva mot att varje elev i gymnasieskolans nationella och specialutformade program samt den gymnasiala vuxenutbildningen dessutom (...)

* har kunskap om internationell samverkan och globala samband och

* kan bedöma skeenden ur svensk, europeiskt och globalt perspektiv.¹²³

Man kan argumentera för flera saker, när man läst ovanstående citat. När man överblickar Lpf94 och skolböckernas innehåll blir det tydligt att Lpf94s mål ofta stämmer överens med läroböckerna,

---

¹¹⁹ Wolf, 1982, s 5

¹²⁰ Wolf, 1982, s 5 ff

¹²¹ ibid

¹²² Lärarförbundet, s 40

¹²³ Lärarförbundet, s 43

men det blir lika uppenbart att Lpf94 förefaller bristfällig. *Globalt* och *globalisering* blir breda men ofta luddiga begrepp, både i Lpf94 och de senare läroböckernas reproduktion av Lpf94s mål. Ännu ett problem som medför att läroplanen i sig kan ifrågasättas är att den endast används av mellan 12-20 procent av lärarkåren, enligt undersökningar.¹²⁴ Detta gör det ännu mer problematiskt att kritisera huruvida lärarna använder läroplanen eller inte, då internationella bokförlag, utifrån rådande politiskt klimat och samhällsdebatt skraddarsyr läroböckerna direkt utifrån nationella läroplaner. Varför då som lärare använda läroplanen?

Tidigare forskning menar att en lärobok kan vara en direkt ”maktens spegel” och ett instrument att skapa lydighet och identitet med och kan ses som både en ”orsak och verkan” av den rådande makten.¹²⁵ Den rådande maktens intentioner att skapa världsmedborgare, försköna globaliseringsprocesser, homogenisera samhället och skildra neoliberalismens ekonomiska framfart är ett tydligt försök att förbereda läsaren att delta i processen själv. Genom inköp av denna form av läroböcker (och läromedel) deltar redan skolan, både direkt och indirekt, i processen. Att läroböckerna i mångt och mycket själva ingår i den globala processen och att de utan kritik argumenterar för den blir tydligt. Genom lärobokens orsak och verkan reproduceras också ideal och värderingar. De flesta skolor har en frihet att välja läroböcker, från de aktörer som finns på marknaden, utifrån koncensusbeslut och experimenterande. Att läroböcker är korrekta, utifrån lärarna och skolans bedömning och att de uppfyller läroplanen, är några av de viktigaste faktorerna som avgör inköpet visar tidigare forskning.¹²⁶ På flera sätt kan man se hur innehållslös både läroplanen och möjligheten att ifrågasätta läroplanen och läroböckernas överensstämmelse med denna blir. Det kapitalistiska system inom vilket läroboksproduktionen ligger (bortom statens kontroll sedan läromedelsgranskningen upphörde), samt läroböckernas enorma upplagor, innebär att de har en enorm genomslagskraft. Ingen verkar ifrågasätta läroplanen vid sina inköp av läroböcker. Jag hoppas verkligen att mer forskning genomförs kring läromedelsproducenter, bokförlag och skolors beslutsprocess vid inköp.

Friedman menar att globaliseringen är det redskap som alla sammankopplade med den rådande maktstrukturen använder för att både kunna kommunicera, samarbeta och konkurrera. Globaliseringen definierar världen som en handelsvara, inom alla sektorer, men världssystemet gör

---

¹²⁴ Ammert, 2011, s 13

¹²⁵ Karlsson, 2011, s 45 ff

¹²⁶ Englund, 2011, s 298

det möjligt att genom överstatliga intressen kontrollera denna globala ekonomi och dess informationsflöde.¹²⁷ De multinationella bokförlagen som står för våra läroböcker ingår just i denna överstatliga struktur. De har friheten att experimentera med läroböckernas innehåll, då ingen direkt granskning eller konkurrens finns, i den likriktade och styrda marknaden. Kanske är det dags att börja betrakta skolan som en handelsvara? Oavsett om så är fallet eller inte hoppas jag att mer forskning görs i ämnet!

---

¹²⁷ Friedman, 1994

5. KÄLLHÄNVISNINGAR

Källmaterial

Alm, Lars-Göran, *Milstolpar*, Natur & Kultur, Stockholm, 2007

Alm, Lars-Göran, *Religionskunskap för gymnasiet*, Natur & Kultur, Stockholm, 2009

Bergström, Börje, Löwgren, Arne & Almgren, Hans, *Alla tiders historia*, Liber Läromedel, Stockholm, 1989

Brolin, Per-Erik, Dannert, Leif & Holmberg, Åke, *Historiens huvudlinjer 3*, Almqvist & Wiksell, Stockholm, 1984

Jansson, Olov, *En Mosaik, Religionskunskap A*, Bonnier Utbildning, Stockholm, 2009

Löwgren, Arne, Ahlberg, Bo, Ryberg, Lars, *Tro i tid och rum*, Liber Läromedel, Stockholm, 1986

Nyström, H., Nyström, L., Nyström, Ö., *Perspektiv på Historien (A)*, Gleerups Förlag, Malmö, 2009

Rodhe, Sten, Bååth, John A, *Religionskunskap*, Esselte Förlag, Malmö, 1985

Litteratur

Ammert, Niklas (red.), *Att spegla världen: Läromedelsstudier i teori och praktik*, Studentlitteratur, Lund, 2011

Ammert, Niklas, *De osamtidas samtidighet – Historiemedvetande i svenska historieläroböcker under hundra år*, Lunds Universitet, Lund, 2008

Batt, Chetan, *Hindu Nationalism, Origins, ideologies and modern myths*, Berg/Oxford International Publishers, Oxford, 2001

Bayly, Susan, *Caste, Society and Politics in India from the Eighteenth Century to the Modern Age*, Cambridge University Press, Cambridge 1999

Berger, Hermann, "Die Vielfalt der indischen Sprachen", ur *Indien. Kultur, Geschichte, Politik, Wirtschaft, Umwelt. Ein Handbuch*, München, 1995

Chatterjee, Mary Searle & Ursula Sharma, *Contextualising Caste*, John Wiley and Sons Ltd, Oxford, 1994

Commoner, Barry, "A Bulletin Dialogue: on "The Closing Circle" ur *Bulletin of the Atomic Scientists*, 1972 (05)

- Duvall, Jack., "People Power as Gandhi's Enduring Legacy" ur *Peacework*, (368), September 2006
- Englund, Boel, "Vad gör läroböcker?" ur *Att spegla världen: Läromedelsstudier i teori och praktik*, Studentlitteratur, Lund, 2011
- Farmer, B.H., "Perspectives on the 'Green Revolution'" ur *Modern Asian Studies*, Vol. 20(1), Cambridge University Press, Cambridge, 1986
- Ehrlich, Paul R, *The Population Bomb*, Ballantine Books, New York, 1968
- Friedman, Jonathan, *Globalization, the State, and Violence*, AltaMira Press, 1994
- Härenstam, Kjell, *Religion/trosuppfattning ur I enlighet med skolans värdegrund?*, Skolverket, Stockholm, 2006
- Karlsson, Klas-Göran, "Läroboken och makten – ett nära förhållande" ur *Att spegla världen: Läromedelsstudier i teori och praktik*, Studentlitteratur, Lund, 2011
- Liddle, Joanna & Joshi, Rama, *Daughters of Independence – Gender, caste and class in India*, Zed Books Ltd, London, 1986
- Lindberg, Anna, *Experience and Identity – A Historical Account of Class, Caste and Gender among the Cashew Workers of Kerala, 1930-2000*, Lunds Universitet, Lund, 2001
- Läraryrket, *Lärarens handbok: läroplaner, skollag, diskrimineringslag, yrkesetiska principer, FN:s barnkonvention*, Studentlitteratur & Läraryrket, Stockholm, 2007
- Mendelsohn, Oliver; Vicziany, Marika, *The untouchables: subordination, poverty, and the state in modern India*, 1998: Cambridge University Press, Cambridge, 1998
- Olsson, Torvald, *Folkökning, fattigdom, religion - objektivitetsproblem i högstadiets läromedel 1960-1985 med särskild inriktning på Indien- och U-landsbilden*, Studentlitteratur, Lund, 1988
- Prasad, Durga, *History of the Andhras up to 1565 A. D*, India: P.G. Publishers, Guntur, 1988.
- Rogers, Martyn, "Modernity, "authenticity", and ambivalence subaltern masculinities on a South Indian college campus" ur *Journal of the Royal Anthropological Institute*, Vol 14 (1), Blackwell Publishing, London, 2011
- Srinivas, M.N., "Dominant Caste in Rampura, 1957" ur M.N. Srinivas (ed.) *The Dominant Caste and Other Essays*. Oxford University Press, New Dehli 1987
- Srinivas, M.N., *The Dominant Caste and Other Essays*, Oxford University Press, New Dehli 1987
- Srinivas, M.N., "An Obituary on caste as a system" ur *Political and economic weekly*, Vol 38(05), Mumbai, 2003

Viswanath, Rupa, "Spiritual slavery, material malaise: 'untouchables' and religious neutrality in colonial south India" ur *Historical Research*, Vol 83(219), Oxford 2008

Publishing, London 2008

Wolf, Eric, *Europe and the People Without History*, University of California Press, Berkeley 1982

Referensverk

Svensk Uppslagsbok, Förlagshuset Norden AB, Malmö, band 14, 1950

Nationalencyklopedin, Bra Böcker AB, Höganäs, band 9, 1993

Bilaga 1:

Sökord för läroböckerna 2007 - 09:

Läroböcker, lärobok, läromedel, gy, gymnasiet, historia A, historia, religionskunskap, läromedel, förlag, populära skolböcker, populära läroböcker, gymnasiala, studier, gymnasiet, komvux, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011

Bilaga 2:

Sökord för läroböckerna 1984 - 89:

Läroböcker, lärobok, läromedel, gy, gymnasiet, historia A, historia, religionskunskap läromedel, förlag, populära skolböcker, populära läroböcker, gymnasiala, studier, gymnasiet, komvux, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1988, 1989